

Καλβίνος και Καλβινισμός στην Ελλάδα (18ος-19ος αι.)

Ἀπὸ τὴ θεολογικὴ ἀπόκρουση (Βικέντιος Δαμοδός)
στὴ μισσιοναριστικὴ διείσδυση

π. Γεωργίου Δ. Μεταλληνού*

A. Εἰσαγωγικὰ

1. Οἱ Θεολόγοι τῆς Διαμαρτυρήσεως (*Protestantismus*), στὴν ἀντιπάθεια καὶ πολεμικὴ τους ἀπέναντι στὴ Ρώμη καὶ τὸν Παπισμό, προσπάθησαν νὰ προσεγγίσουν τὴν Ὁρθοδοξία, προσεταιριζόμενοι στὸν ἀγῶνα τους τὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολή¹. Μετὰ ἀπὸ κάποιες μεμονωμένες καὶ περιστασιακὲς ἐπαφές², ἀποφασιστικὰ βήματα στὴν προσέγγιση Προτεσταντισμοῦ καὶ Ὁρθοδοξίας πραγματοποιήθηκαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1570 καὶ 1581, ἐπὶ τοῦ μεγάλου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β' τοῦ Τρανοῦ (1536-1595), μὲ τὴν διεξαχθεῖσα ἐπίσημη θεολογικὴ ἀλληλογραφία σὲ τόνο φιλικὸ ἀλλὰ καὶ κριτικὸ, μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν. Ἀνταλλάχθηκαν συνολικὰ τρεῖς Ἐπιστολὲς ἐκατέρωθεν, σπουδαῖες θεολογικὲς πραγματεῖες, ποὺ ἀνέδειξαν μᾶλλον τὶς ὑπάρχουσες διαφορὲς παρὰ τὶς ἀναζητούμενες, κυρίως ἐκ μέρους τῆς λουθηρανικῆς πλευρᾶς, ταυτίσεις.³ Ἡ μόνη ἀδιαμφισβήτητη σύμπτωση, ὅπως ἀπέδειξαν οἱ πρῶτες αὐτὲς ἐπαφές, ἦταν ἡ κοινὴ ἀντίθεση ἔναντι τῆς Ρώμης. Ὁ διάλογος ὅμως αὐτὸς ἀναθέρμανε τὴν ὀρθόδοξη

* Ὁ π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνὸς εἶναι Ὁμότιμος Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Βλ. Ἰω. Καρμίρης, ἄρθρο «Προτεσταντισμός», *ΘΗΕ*, τ. 10 (1967), σσ. 671-674. Ὁ ἴδιος, *Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός*, Ἀθήνα 1937.

2. Βλ. Ἰω. Καρμίρης, *Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός*, ὅ.π. Πρβλ. Ὁ ἴδιος, *Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1960², 437 ἐπ. καὶ τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1953, 435 ἐπ.

3. Βλ. Ἰω. Καρμίρης, *Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα*, ὅ.π. Πρβλ. *Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός*, ὅ.π.

συλλογική συνείδηση, αποκαλύπτοντας τὴν ἀντοχή καὶ τὸν δυναμισμὸ τῆς, ἐνῶ μάλιστα συνεχιζόταν ἡ διπλὴ Ξενοκρατία στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο, Ὀθωμανικὴ καὶ Δυτικὴ (Ἐνετικὴ).

Τὸν Διάλογο αὐτό, ποὺ ὑπὸ καλοὺς οἰωνοὺς εἶχε ἀρχίσει, «ἀνέκοφεν» ἡ ἐπὶ Πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως (1620-1638)⁴ ἀπόπειρα τοῦ Καλβινικοῦ κυρίως Προτεσταντισμοῦ νὰ ἀλώσει, ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικά, τὴν Ὀρθόδοξη Ἀνατολή⁵ μὲ ἀποτέλεσμα τὴν πανορθόδοξη ἀντιπροτεσταντικὴ κίνηση κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα.⁶ Ἦταν ἡ πρώτη καὶ καλὰ ὁργανωμένη εἰσβολὴ τοῦ δευτέρου μεγάλου κλάδου τοῦ Προτεσταντισμοῦ, δηλαδή τοῦ Καλβινισμοῦ, στὴν Ἑλληνορθόδοξη Ἀνατολή, μέσω τοῦ Κυρίλλου καὶ τῆς ἔντεχνης ἐμπλοκῆς του στὰ πολιτικά καὶ θεολογικὰ σχέδια τοῦ Καλβινισμοῦ, γιὰ νὰ ἀκολουθήσει ἡ ἔντονη κριτικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ Καλβινισμοῦ, καὶ γενικώτερα τοῦ Προτεσταντισμοῦ, μὲ ἀφορμὴ τὴν καλβινίζουσα Ὁμολογία,⁷ τὴν ὁποία ἡ καλβινικὴ πλευρὰ ἀπέδωσε γιὰ λόγους εὐνοήτους στὸν μαρτυρικὸ Πατριάρχη.⁸

4. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Ἰω. Καρμίρη, στὴ *ΘΗΕ*, τ. 7 (1965), σσ. 1183-1189. Στὶς σσ. 1186-1189 τοῦ ἰδίου, *Ἡ Λουκάρειος Ὁμολογία*. Πρβλ. καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Χ. Γ. Πατρυνέλλη στό *Παγκόσμιο Βιογραφικὸ Λεξικό* (τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν), τ. 5 (1991), σ. 119-120. Ἐπίσης *Μεγάλῃ Ὀρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 10 (2013) σ. 424-428 (Κυρίλλος Μητροπ. Ρόδου), μὲ βιβλιογραφία.

5. Σημαντικὸ γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ Gunnar Herring, *Ökumenisches Patriarchat und Europäische Politik (1620-1638)*, Wiesbaden 1968. Γιὰ τὸν Καλβίνο καὶ τὸν Καλβινισμὸ βλ. *ΘΗΕ*, τ. 7 (1965), σσ. 213-233. Ε.Σ. τ. III, 408-417, Η. Clavier, *Études sur le Calvinisme*, Paris 1936. Ρ. Chiminelli, *Il Calvinismo*, Milano 1948. Τ. Η. L. Parker, *John Calvin: A Biography*, Louisville 2006. Bruce Gordon, *Calvin*, New Heaven / London 2009· ὁ ἴδιος, *Calvin: An Introduction to His Thought*, London 1995· Wilhelm Niesel, *The Theology of Calvin*, Michigan 1980.

6. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. στὰ παραπάνω ἔργα τοῦ Καθηγητῆ Ἰωάννη Καρμίρη.

7. Συγκροτήθησαν οἱ ἀκόλουθες Ὀρθόδοξες Σύνοδοι: Κωνσταντινούπολη 1638 καὶ 1642, Ἰάσιο 1742 καὶ Ἱεροσόλυμα 1672. Βλ. Ἰω. Καρμίρης, *Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα*, ὁ.π.

8. Ἡ χαλκευθεῖσα ἀπὸ Καλβινιστὲς «Λουκάρειος Ὁμολογία» κατὰ τὸν Ἰω. Καρμίρη, *Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα*, ὁ.π., Β', 562: «συμπίπτει ἐν τοῖς πλείοσι σημείοις σχεδὸν κατὰ λέξιν» μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Καλβίνου στὴν *Institutio*, τὸ βασικὸ του ἔργο. Στὸ κεφάλαιον γ' τῆς «Λουκαρείου Ὁμολογίας» ὀρίζεται: «Πιστεύομεν τὸν ἄκρω ἀγαθὸν Θεὸν πρὸ καταβολῆς κόσμου, οὐς ἐξελέξατο εἰς δόξαν προορίσαι, μηδαμῶς εἰς τὰ ἔργα ἀποβλέποντα αὐτῶν...».

Έτσι, εμφανίστηκαν σπουδαία θεολογικά κείμενα, κυρίως συν-οδικές αποφάσεις, τὸν 17ο αἰ., πὸν ἀπέδειξαν τὴν πλήρη ἀδυναμία σύμπτωσης Ὁρθοδοξίας καὶ Προτεσταντισμοῦ, καὶ ιδιαίτερα τοῦ Καλβινισμοῦ, διότι εἶναι ἄλλο καὶ ἄλλο. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς περιπτώσεις ἐθεμελίωσαν σημαντικές, ἀλλὰ καὶ ὀρθότατες προϋποθέσεις γιὰ κάθε μεταγενέστερη διαλογικὴ συνάντηση τῆς Ὁρθοδοξίας μὲ τὴ Διαμαρτύρηση, ιδιαίτερα δὲ μὲ τὸν Καλβινισμό ἢ τὶς καλβινίζουσες Ὁμολογίες τοῦ Προτεσταντισμοῦ.

2. Τὸ μεταξὺ Καλβινισμοῦ καὶ Ὁρθοδοξίας χάσμα ἔρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσει μία μεταγενέστερη καὶ πολὺ ἐνδιαφέρουσα τοποθέτηση ἀπέναντι στὸν Καλβινισμό καὶ τὴ Μεταρρύθμιση γενικώτερα, τοῦ Κεφαλλῆνα Θεολόγου καὶ Διδασκάλου Βικεντίου Δαμοδοῦ (1700-1754)⁹, ὅπως ἐκτίθεται στὴν ὀγκώδη καὶ ἀκόμη ἀνέκδοτη στὸ σύνολό της Δογματικὴ του, τὴν «Θεῖαν καὶ Ἱερὰν Διδασκαλίαν»,¹⁰ πὸν ἀνοίξε τὸν δρόμο γιὰ τὰ μετανέστερα ἀκαδημαϊκὰ μας Δογματικὰ Συστήματα (Ζ. Ρώσης, Χρ. Ἀνδροῦτσος, Παν. Τρεμπέλας).

Ὁ Δαμοδὸς κινούμενος στὸ ἀριστοτελικὸ σύστημα παιδείας ἀσχολήθηκε μὲ ὅλους τοὺς κλάδους τῆς ἐπιστήμης (Λογικὴ, Ρητορικὴ, Μεταφυσικὴ, Φυσιολογία / Φυσικὴ, Ἠθικὴ καὶ Θεολογία). Ὑπῆρξε πρωτοπόρος στὴν ἐμφάνιση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ θεολογικοῦ «Διαφωτισμοῦ», ὡς ἐπιστήμονας μὲ τὴ νεώτερη εὐρωπαϊκὴ σημασία τοῦ ὅρου

9. Ἐζήσε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1700-1754 στὰ Χαβριάτα Πάλλης τῆς Κεφαλληνίας, ὅπου ἱδρυσε καὶ τὴ Σχολὴ του (λίγο μετὰ ἀπὸ τὸ 1721) μετὰ ἀπὸ τὶς σπουδὲς του στὴ Βενετία καὶ τὴν Πάντοβα. Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, Ὁ Βικέντιος Δαμοδός. Βιογραφία-Εργογραφία (1700-1752). Ἀθήνα 1998², μὲ πλούσια βιβλιογραφία. Σὲ νεώτερη μελέτη της ἢ κ. Σταμάτη ἀνακοίνωσε ὡς ἔτος θανάτου τοῦ Δαμοδοῦ τὸ 1754 («Στοιχεῖα γιὰ τὴν οἰκογένεια τῶν Δαμοδῶν στὰ Χαβριάτα τῆς Κεφαλλονιάς, 18ος αἰ.», Πρακτικὰ Ἐ' Διεθνοῦς Πανιονίου Συνεδρίου, Ἀργοστόλι 1989, σ. 444), π. Γ. Δ. Μεταλληνός, *Vikentios Damodos, Θεολογία Δογματικὴ κατὰ συντομίαν ἢ τε Συνταγμάτιον Θεολογικόν* (Prolegomena-Kritische Ausgabe, Kommentar), Athen 1980.

10. Ἡ Θεῖα καὶ Ἱερὰ Διδασκαλία εἶναι τὸ ἐκτενέστερο σύγγραμμα τοῦ Δαμοδοῦ, διαιρούμενο σὲ πέντε Πραγματεῖες. Ἔχει ἐκδοθεῖ κριτικὰ ἢ Ἀ' Πραγματεῖα (Περὶ Θεοῦ καὶ τῶν προσόντων Αὐτοῦ) ἀπὸ τοὺς π. Γεώργιο Μεταλληνὸ καὶ Βαρβάρα Καλογεροπούλου-Μεταλληνοῦ, μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Θεολόγου Ἰωάννη Ν. Τσέλιου (Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὄρος) σὲ τρεῖς τόμους: τ. Α1 (2013), τ. Α2 (2015) καὶ τ. Α3 (2017).

καὶ σ' αὐτὰ τὰ θεολογικά του ἔργα, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν πληρέστατη βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωσή του, τὴν πιστὴ ἐκ μέρους του ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας, τὶς κριτικὲς του παρεμβάσεις στὰ κείμενα καὶ τὴ βαθειὰ γνώση ποὺ διέθετε στὴ σύγχρονὴ του διεθνῆ ἐπιστημονικὴ ὁρολογία¹¹.

Ἡ Δογματικὴ του ἔχει καθαρὰ ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα, κατὰ τὶς κρατοῦσες στὴν ἐποχὴ του εὐρωπαϊκὲς προϋποθέσεις,¹² προδίδει ὅμως καὶ τὴ βούληση καὶ προσπάθειά του νὰ κινεῖται στὰ ὅρια τῆς ὀρθοδοξοπατερικῆς παράδοσης διασώζοντας τὴν ὀρθόδοξη ταυτότητά του, ἀλλὰ καὶ τὴν πιστότητά του σ' αὐτήν. Ἀμετακίνητες σταθερὲς σύνολοι τοῦ θεολογικοῦ του ἔργου, κατὰ τὴ δική του διατύπωση μάλιστα, εἶναι: α) ἡ ὀρθὴ Πίστη (Ὁρθοδοξία φρονήματος καὶ ὁμολογίας)· β) ἡ καθαρὸτητα τῆς καρδίας (ἀγιότητα ὡς πνευματικότητα)· γ) ἡ ὀρθότητα γνώμης μὲ στόχο «τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας τὸ κήρυγμα» καὶ δ) ἡ ἐμμονὴ στὴ συνοδικότητα καὶ πατερικότητα.¹³ Συνθέτοντας ἕνα καθαρὰ ἀκαδημαϊκὸ ἔργο, ὁ Δαμοδὸς στοχεύει στὴν ἐπιστημονικὴ κατοχύρωση καὶ στήριξη τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης, γιὰ τὴν κατάδειξη τῆς ἰδιαιτερότητάς της καὶ κυρίως τῆς ἀδυναμίας σύμπτωσης μὲ τὴ δυτικὴ θεολογικὴ παράδοση στὸ σύνολό της, παπικὴ καὶ προτεσταντικὴ.¹⁴ Μὲ τὶς θέσεις του αὐτὲς προετοιμάζει ὁ Δαμοδὸς τὶς μεταγενέστερες συναντήσεις ἐλλαδικῆς Ὁρθοδοξίας καὶ καλβινίζοντος Προτεσταντισμοῦ, κατὰ τὴν περίοδο τοῦ μισσιοναριστικοῦ καλβινικοῦ ἐπεκτατισμοῦ (19ος αἰ.) καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Διαλόγου (20ὸς αἰ.).

11. Βλ. στὸν τόμο Α1 τῆς παραπάνω Ἐκδόσεως, *Προλεγόμενα*, σ. 20* ἐπ., σ. 23* ἐπ. (Ἡ Θεολογικὴ αὐτοσυνειδησία τοῦ Β. Δαμοδοῦ) καὶ σ. 30* ἐπ. (Θεολογία ἐμ-προϋπόθετη).

12. Ἐπιστημονικὰ ἐξαρτᾶται ὁ Δαμοδὸς ἀπὸ τὸν μεγάλο δυτικὸ Θεολόγο τῆς ἐποχῆς του, τὸν Ἰησουΐτη Denys Petreau (Πετάβιο, 1583-1652). Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ P. Cartier στὸ *DThC* XII, σ. 1313-1336). Ὁ Πετᾶβιος «ὑπῆρξε τὸ πρότυπο τοῦ Δαμοδοῦ στὴν προσπάθεια ὑπέρβασης τοῦ σχολαστικισμοῦ» (Α1, 40*), ὁ ὁποῖος ὅμως τηρεῖ στάση κριτικὴ ἀπέναντι σ' ἐκείνον, μὴ διστάζοντας σὲ κάποιες περιπτώσεις νὰ τὸν ἐλέγξει, ὅταν παραποιεῖ ἢ ἀποσιωπᾷ ὀρθόδοξες ἀπόψεις: «Ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ἴδιον τῶν ἀντιπάλων, ἀρνεῖσθαι τὰς μαρτυρίας, ὅταν εἰσὶν φανερώς κατ' αὐτῶν» (Α1, 41*).

13. Α1, 26* ἐπ.

14. Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι «γράφει τὴ Δογματικὴ του, διότι ὑπάρχει ἡ δυτικὴ πρόκληση», καταγράφοντας τὸν μακρόσυρτο δυναμικὸ διάλογο τῆς Ὁρθοδοξίας μὲ τὴ χριστιανικὴ Δύση (Α1, 30*).

Β. Καλβίνος και Καλβινισμός στο δογματικό σύστημα του Βικεντίου Δαμοδοῦ

Ὁ Δαμοδὸς προσφέρει, μετὰ ἀπὸ τὶς ἀποτυχημένες μάλιστα ἐπαφές τοῦ 17ου αἰῶνα, μία διεξοδική θεώρηση τοῦ Καλβινισμοῦ, ἐντοπίζοντας τὸ πρόβλημα στὸ κεντρικὸ δόγμα τοῦ Καλβινισμοῦ, τὴν περί (ἀπολύτου) προορισμοῦ διδασκαλία, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴν οὐσία τῆς δυτικῆς αὐτῆς Χριστιανικῆς Ὁμάδος. Στὴ *Δογματικὴ του*¹⁵ ἀκολουθεῖ μία σπονδύλωση, ποὺ κορυφώνεται στὸ σχετικὸ μὲ τὸν Καλβίνο πρόβλημα. Τῆς ἀναφορᾶς στὸ θέμα τοῦ «Προορισμοῦ» προηγεῖται τὸ 15ο κεφάλαιο «Περὶ τῆς θείας Προνοίας»¹⁶, μὲ τὴν ὁποία συναρτᾶται καὶ ὁ «Προορισμός».

Κατὰ τὸν Δαμοδὸ τὰ πάντα ὑπόκεινται «τῇ Θεῷ Προνοίᾳ, καθ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐδιάταξε [sic] καθ' ἕκαστον εἰς τὸ ἴδιον τέλος καὶ ἐδιώρισε τὰ μέσα, δι' ὧν φέρεται πρὸς ἐκεῖνο» (σ. 619). Ὅπως ὑπογραμμίζει δέ, ὁ Θεὸς «ἐδιάταξε τὰ λογικὰ κτίσματα πρὸς τὸ ὑπερφυσικὸν τέλος», «τὴν ὑπερφυσικὴν δηλαδὴ μακαριότητα» (σ. 619), καὶ συνεπῶς εἶναι δυνατὴ ἢ ἀναφορὰ καὶ στὸν «προορισμό». Ἔτσι ἀκολουθεῖ στὴ *Δογματικὴ* τὸ 26ο κεφάλαιο: «Περὶ τοῦ θείου προορισμοῦ, τί σημαίνει τὸ ὄνομα προορισμός καὶ ἀποδοκιμασία καὶ τί λέγουσι περὶ τοῦ προορισμοῦ οἱ αἰρετικοὶ καὶ οἱ θεῖοι Πατέρες καὶ ἐξόχως ὁ Αὐγουστίνος» (σ. 619-675). Κατὰ τὸν ὄρισμό τοῦ συγγραφέως «ὅσοι φθάνουν στὴν ὑπερφυσικὴ μακαριότητα λέγονται προωρισμένοι, ὅσοι ὅμως δὲν φθάνουν εἰς αὐτὴν λέγονται ἀποδοκιμασμένοι» (σ. 619).

Ὁ θεῖος προορισμός γιὰ τὸν Δαμοδὸ, μὲ βάση τὸ *Ρωμ.* 11, 23, «εἶναι τὸ πλέον ἀπόρρητον μυστήριον τῆς πίστεως». Στὸ κεφάλαιο δὲ αὐτὸ ἐξετάζει: α) «τὴν σημασίαν τῆς φωνῆς¹⁷ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς ἀποδοκιμασίας», β) τὸ δόγμα τῶν αἰρετικῶν γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ καὶ γ) τὴ σχετικὴ διδασκαλία τῶν θείων Πατέρων (620).

Κατὰ τοὺς Διδασκάλους (Πατέρες καὶ Θεολόγους) –συνεχίζει ὁ Δαμοδός– ὁ προορισμός εἶναι «θεῖος καὶ προαιώνιος διορισμός, δι' οὗ ὁ Θεὸς πρὸ καταβολῆς κόσμου προώρισε καὶ ἐξελέξατό τινα λογικά

15. Βλ. τὸ τμήμα τῆς Α' Πραγματείας, τ. Α2, σσ. 619-814.

16. Α1, σ. 591 ἐπ.

17. = τῆς λέξεως.

κτίσματα πρὸς τὴν δόξαν καὶ αἶδιον μακαριότητα διὰ τῆς χάριτος» (σ. 622. Πρβλ. Ἐφ. 1, 4). Ἡ ἀποδοκιμασία (*Reprobatio*) εἶναι «ἐναντία τοῦ προορισμοῦ», ὀριζομένη ὡς προετοιμασία τῆς αἰωνίου τιμωρίας ἔνεκα τῶν προεγνωσμένων τοῦ ἀνθρώπου ἀμαρτημάτων» (σ. 626). Ἄρα ἡ «ἀποδοκιμασία» γίνεται βάσει «τῆς προγνώσεως τῶν κακῶν ἔργων, τοῦλάχιστον τῆς προγονικῆς ἀμαρτίας» (σ. 626).

Ὁ συγγραφέας μας μεταξὺ τῶν ἀρχαίων αἰρετικῶν (Οὐαλεντινιανῶν, Πελαγιανῶν καὶ Ἡμιπελαγιανῶν) κατατάσσει καὶ τοὺς Καλβινιστές, οἱ ὅποιοι «δογματίζουσι σὺν τῷ Ἰωάννῃ τῷ Καλβίνῳ, τῷ ἀρχηγῷ αὐτῶν, δύο βλασφημίας: α) Ὁ Θεὸς ἀπ' αἰῶνος ἐπροώρισέ τινας ἀνθρώπους πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ τινας ἄλλους πρὸς τὴν κόλασιν, χωρὶς τινος ἀξιώματος ἐκ τῶν ἔργων ἢ πταισματος, ἀλλὰ μόνον, διότι οὕτως ἤρесе τῷ Θεῷ» (σ. 629). β) Καταργουμένης τῆς ἐλευθερίας τοῦ αὐτεξουσίου, «ἀναγκαίως σώζονται ὅσοι σώζονται καὶ ἀναγκαίως κολάζονται ὅσοι κολάζονται» (σ. 620). Στηρίζεται δὲ γι' αὐτὸ στὸ βασικὸ ἔργο τοῦ Καλβίνου *Institutiones*.¹⁸ Ὁ Βικέντιος Δαμοδὸς ἀντιπαραθέτει σὲ αὐτὰ τὴ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Πατέρων¹⁹ (π.χ. Εἰρηναίου, Χρυσόστομου, Θεοδωρήτου, Οἰκουμενίου, Φωτίου, Κυρίλλου, Θεοφυλάκτου), φθάνοντας μέχρι τὸν Γεννάδιο Σχολάριο, πὺ ἔχει ἀσχοληθεῖ εἰδικὰ μὲ αὐτὸ τὸ θέμα.²⁰ Τὸ συμπέρασμα στὸ ὁποῖο καταλήγει εἶναι: «Τῶν Ἁγίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα τῶν Ὁρθοδόξων Θεολόγων, ἡ διδασκαλία ἐστὶ, γίνεσθαι τὸν προορισμὸν καὶ τὴν ἀποδοκιμασίαν μετὰ τὴν πρόγνωσιν τῶν ἀγαθῶν ἢ κακῶν ἔργων» (σ. 639). Ἐπιμένει ὅμως καὶ στὴ σχετικὴ διδασκαλία τοῦ Αὐγουστίνου (σ. 640 ἐπ.), θεολογικῆς ἀυθεντίας στὴ Δύση, καὶ κυρίως στὴν ἀντίκρουση ἀπὸ αὐτὸν τῶν Πελαγιανῶν. Καταλήγει ἔτσι στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Αὐγουστίνος δέχεται «ὅτι ὁ προορισμὸς, ἦτοι ἡ ἐκλογή πρὸς τὴν δόξαν» γίνεται «χωρὶς τῆς προγνώσεως τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐκ μόνης τῆς Χάριτος καὶ εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ», ὁ Ὅποιος «ἐκ

18. *Ioannis Calvinii Institutiones Christianae... liber III, cap. XXI, p. 686.*

19. Κατὰ τοὺς Πατέρας –λέγει– ὁ προορισμὸς εἶναι «θεῖος καὶ προαιώνιος διορισμὸς, δι' οὗ ὁ Θεὸς πρὸ καταβολῆς κόσμου προώρισε καὶ ἐξελέξατο τινὰ λογικὰ κτίσματα πρὸς τὴν δόξαν καὶ αἶδιον μακαριότητα διὰ τῆς Χάριτος» (Ἐφ. 1, 4, σ. 622).

20. Βλ. τὴ διδ. διατριβὴ τοῦ Καθηγητῆ Μέγα Λ. Φαράντου, *Περὶ θείας Προνοίας καὶ προορισμοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου*, Ἀθῆναι 1966.

μόνης τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος ἐπροώρισε τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» (σ. 642). Πάντοτε ὅμως ὁ Δαμοδὸς κινεῖται στὸ πλαίσιο τῆς ἀρχῆς ὅτι ὑπάρχουν στὴ Δύση πολλὲς κατανοήσεις καὶ ἐρμηνεῖες τοῦ Αὐγουστίνου (σ. 644). Γι' αὐτὸ προχωρεῖ σὲ ἐκτενῆ ἀνάλυση τῶν θέσεων τοῦ Αὐγουστίνου μὲ βάση τὴ σχετικὴ μὲ τὸ θέμα θεολογικὴ συζήτηση τῶν νεωτέρων Δυτικῶν Θεολόγων. Ἀλλὰ σὲ ὅσα ἀφοροῦν τὸν ἱ. Αὐγουστίνου θὰ ἐπανέλθουμε.

Ὡς φυσικὴ συνέπεια τῶν ἐκτιθεμένων στὸ κεφ. 26, ἀκολουθεῖ τὸ κεφάλαιο 27: «Τί δεῖ φρονεῖν περὶ τοῦ προορισμοῦ καὶ περὶ τῆς ἀποδοκιμασίας ὡς ἀσφαλέστερον καὶ τῆ καθολικῆ πίστει πλεον σύμφωνον» (σ. 676 ἐπ.). Ἐκτίθεται ἔτσι ἡ «καθολικὴ» (ὀρθόδοξη) περὶ τοῦ θέματος διδασκαλία, κάτι ποὺ κρίνεται ἀπὸ τὸν Δαμοδὸ ἀπόλυτα ἀναγκαῖο λόγῳ τῆς σημασίας του («πόσον μέγα καὶ ἀκατάληπτόν ἐστὶ τοῦ προορισμοῦ τὸ μυστήριον»). Ὡς κανόνα δὲ καὶ μέτρο τῆς θεολογικῆς περὶ προορισμοῦ διδασκαλίας ὁ Δαμοδὸς θεωρεῖ, σταθερὰ καὶ ἀμετακίνητα, τὴ διδασκαλία τῶν Ὁρθοδόξων (Ἀνατολικῶν) Πατέρων. Μὲ μεγάλη δὲ εὐστοχία παραδέχεται ὅτι λόγῳ τῆς σπουδαιότητος τοῦ θέματος «οὐ δύνανται συμφωνεῖν ἀλλήλοις οἱ θεολόγοι» (σ. 676), οἱ νεώτεροι καὶ οἱ σύγχρονοί του φυσικά. Σὲ αὐτὸ τὸ κλίμα θὰ ἐπιχειρήσει νὰ δώσει τὴ δική του θέση στὸ πρόβλημα. Ἡ εὐσέβειά του ὅμως δὲν τὸν ἐμποδίζει, στὸ πλαίσιο μιᾶς ἀκαδημαϊκῆς Δογματικῆς, νὰ σημειώσῃ: «Ἡμεῖς ὅμως, ἀνατιθέντες πᾶσαν τὴν ἐλπίδα ἡμῶν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἴνα φωτίσῃ ἡμᾶς ἀληθῶς καὶ ἀπλανῶς (!) θεολογεῖν τὰ περὶ ἑαυτοῦ, ... ἐξηγοῦμεν τὸν θεῖον προορισμὸν καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀποδοκιμασίαν» (σ. 676). Ἐπικαλεῖται ἔτσι τὶς μαρτυρίες τῆς Ἁγίας Γραφῆς, κυρίως τὸ Α' τῆς Πρὸς Ἐφεσίους καὶ τὸ Ρωμ. 8,28-29, ἀλλὰ καὶ τὴ διδασκαλία ἀρχαίων Πατέρων. Ἡ τόσο συχνὴ προσφυγὴ τοῦ Δαμοδοῦ στὴ χριστιανικὴ ἀρχαιότητα ἔχει, κατὰ τὴ δική μας τουλάχιστον ἐκτίμηση, καὶ μιὰ ιδιαίτερη σημασία. Ἀναφερόμενος στοὺς ἀρχαίους Πατέρες τῆς ἐνωμένης Χριστιανοσύνης, ὑπενθυμίζει ἐμμέσως στοὺς Δυτικοὺς Χριστιανοὺς τὴν ἀρχαία, προσχισματικὴ, θεολογικὴ καὶ ἐκκλησιολογικὴ ταυτότητά τους²¹. Γιὰ νὰ

21. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονεῖται ὅτι διδάσκει καὶ γράφει στὰ Ἰόνια Νησιά, ὅπου ὑπῆρχε ἄφθονο καὶ ἰσχυρὸ ρωμαιοκαθολικὸ στοιχεῖο.

χρησιμοποιήσουμε δὲ σημερινούς ὄρους, ὑποδεικνύει τὴ μόνη ὀρθὴ μέθοδο θεολογικοῦ διαλόγου καὶ ἐνωτικῆς προσπάθειας.

Τὸ «πόρισμά» του καὶ ἐδῶ εἶναι ὅτι «τὰ ἀποτελέσματα γενικῶς τοῦ προορισμοῦ, καθ' ὃ πληροῦνται καὶ ἀποτελεῖται (συντελεῖται)», εἶναι «ἡ χάρις» καὶ «ἡ δόξα, ἥτοι μακαριότης» (σ. 684). Ὁ Προωρισμένος, «ἵνα τύχη τοῦ προορισμοῦ, δεῖ λαμβάνειν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν καὶ τὴν δόξαν, καὶ διὰ τοῦτο ὀρίζεται ὁ προορισμὸς αἰτία τῆς χάριτος ἐν τῷ νῦν καὶ τῆς δόξης ἐν τῷ μέλλοντι» (σ. 684). Ἐξ ἄλλου, τῆς ἀποδοκιμασίας «τὰ ἀποτελέσματα» εἶναι: α) «ἡ συγχώρησις τῆς ἁμαρτίας». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ Θεὸς «συγχωρεῖ ἁμαρτάνειν αὐτούς». «Εἰ γὰρ ἐκώλυε τὴν ἁμαρτίαν, οὐκ ἐπληροῦτο ἡ ἀποδοκιμασία» (σ. 686). β) «Ἡ ἀτελεύτητος τιμωρία καὶ κόλασις». Τὸ συμπέρασμα του καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἀντλεῖται ἀπὸ τοὺς «Πατέρας καὶ Θεολόγους τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας». Ὑπάρχει ἄλλωστε στὴν ἀνατολικὴ παράδοσιν ἡ πατερικὴ *consensio*, ὅτι ὁ Θεὸς θέλει ἀδιαφόρως (=ἀδιακρίτως) τὴν σωτηρίαν ὅλων τῶν ἀνθρώπων (πρβλ. *Α' Τιμ.* 2,4), «οὐκ ἀπολαμβάνουσι δὲ ταύτην πάντες, διότι οὐ θέλουσι συνεργεῖν μετὰ τῆς θείας Χάριτος» (711).

Μὲ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις ἀκολουθεῖ τὸ κεφ. 28, ἀναφερόμενο εἰδικὰ στὴν πλάνη καὶ αἵρεσιν τοῦ Καλβίνου καὶ τοῦ Καλβινισμοῦ καὶ τὸ ὁποῖο τιτλοφορεῖται: «Περὶ τῆς τῶν Καλβινιστῶν αἰρέσεως, πλατυτέρα ἀνάκρισις ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς χάριτος» (σ. 792-814). Στὴ συνέχεια θὰ ἐκτεθοῦν συστηματικὰ οἱ θέσεις τοῦ Δαμοδοῦ σὲ αὐτὸ τὸ θέμα. Πρέπει δὲ νὰ δηλωθεῖ ὅτι καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ ἔργου του ἐπανέρχεται ὁ Δαμοδὸς στὸ ζήτημα τοῦ Προορισμοῦ, ὅπως λ.χ. στὸ κεφάλαιο 21 τῆς Γ' Πραγματείας (*Περὶ ἐνανθρωπήσεως*)²², ὡς καὶ στὴν Πραγματεία Δ' (*Περὶ θείας Χάριτος*, κεφ. 6 καὶ 8)²³. Ἡ σημασία δὲ ποῦ ἔχει τὸ μεγάλο αὐτὸ θεολογικὸ πρόβλημα γιὰ τὸν Δαμοδὸ στὴ «συμβολικὴ» ἀναφορά του στὴ χριστιανικὴ Δύση,

22. «Περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ Χριστοῦ, ὅπου προσέτι περὶ τοῦ προορισμοῦ κοινῶς, ἐν ᾧ ζητοῦμεν πότερον ὁ Θεὸς θέλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ πότερον ὁ Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων».

23. Κεφ. 6: «Διάλυσίς τινων διαφορῶν ζητημάτων, γενομένων τῇ ἀφορμῇ τῆς ἀρκετῆς χάριτος, μεταξὺ τῶν Λουθηροκαλβινιστῶν, Ἰανсениστῶν καὶ τῶν Ὀρθοδόξων πιστῶν». Ἀλλὰ καὶ στὴν Πραγματεία Δ' (*Περὶ τῆς θείας Χάριτος*) μερικὰ κεφάλαια (π.χ. 5, 6, 7) ἄπτονται καὶ ὄψεων τοῦ προβλήματος τοῦ «Προορισμοῦ».

φαίνεται και από το γεγονός ότι και στο σύντομο θεολογικό-δογματικό του έγχειρίδιο «Συνταγματίον Θεολογικόν», αφιερώνει το κεφ. 16 στο θέμα του Προορισμού και στην καλβινιστική θεολογία, χωρίς όμως ονομαστική αναφορά στον Καλβίνο²⁴, αλλά κάνει λόγο άορίστως περί «αίρετικῶν»²⁵.

Γ. Τὸ Καλβινικό δόγμα περί προορισμοῦ κρινόμενο ἀπὸ τὸν Βικέντιο Δαμοδό

Ὁ Δαμοδὸς στὴν πραγμάτευση τοῦ κεντρικοῦ αὐτοῦ δόγματος τῆς Καλβινικῆς διδασκαλίας²⁶ ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν ἀκλόνητη πεποίθησή του, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦ προορισμοῦ εἶναι «τὸ πλέον ἀπόρρητον μυστήριον τῆς πίστεως» (σ. 619)²⁷. Ὁ Καλβίνος δίδει, κατὰ τὸν Δαμοδό, τὸν ἀκόλουθο ὀρισμὸ στὸ θεμελιῶδες αὐτὸ δόγμα τῆς διδασκαλίας του: «Προορισμὸς ἐστὶν αἰώνιος ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς ἐδιώρισεν ἐν ἑαυτῷ συμβαίνειν ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ, ὃ ἐκεῖνος ἠθέλησε»²⁸. Αὐτὸ γίνεται αὐθαίρετα ἀπὸ τὸν Θεό, χωρὶς νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐκ μόνης τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ, «ὃς ἐκ παντὸς τοῦ πλήθους τῶν ἀνθρώπων, οὓς ἔμελλε πλάσαι, ἄλλους προώρισεν εἰς τὴν δόξαν καὶ σωτηρίαν καὶ ἄλλους εἰς τὴν αἰώνιον κόλασιν, οὐ διὰ τινὰ προαιρετικὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν ἢ προγονικὴν, ἀλλ' ὅτι οὕτως ἤρεσε τῷ Θεῷ» (σ. 773). Γιὰ τὸ ὅτι βέβαια ὁ Καλβίνος στὸν

24. Βικεντίου Δαμοδοῦ, *Θεολογία Δογματικὴ κατὰ συντομίαν, ἢ τε Συνταγματίον Θεολογικόν*, Εἰσαγωγή-Κριτικὴ ἔκδοση-Σχόλια ὑπὸ Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, Ἱερὰ Μονὴ Βατοπαιδίου, 2008, σσ. 142-146: «Ποιοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, ὅπου φθάνουσιν εἰς τὴν αἰώνιον μακαριότητα, ὅπου περὶ ἧς ταπεινότητος τῆς Χριστιανικῆς καὶ περὶ προορισμοῦ;».

25. Ὁ Καλβίνος ἀναφέρεται ὀνομαστικὰ στὸ 8ο κεφάλαιο «Περὶ αὐτεξουσίου (σ. 96, 97) καὶ στὸ 10ο: «Περὶ ἀξίας καὶ μισθοῦ τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ περὶ προορισμοῦ» (σ. 108), μνημονεύονται δὲ πολὺ σύντομα βασικὲς τοῦ θέσεως σὲ θέματα ποὺ ἀναπτύσσονται στὴ *Δογματικὴ*.

26. Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἐπικεντρώνεται ἡ προσοχή μας στὴν ἀναίρεση ἀπὸ τὸν συγγραφέα μας τῆς Καλβινικῆς αἰρέσεως καὶ τὴν κατάδειξη τῆς ἀπουσίας κάθε σχέσης μὲ τὴν Ὁρθοδοξία.

27. Πρὸβλ. *Ῥωμ.* 9, 20-25.

28. *Ioannis Calvinii Institutionum...* lib. III, c. XXI, p. 683.

ιδεοληπτικό ήθικισμό του και στην πλήρη άγνοια της άγιοπατερικής εμπειρικής θεολόγησης, ως δυτικός που ήταν, προσπαθοῦσε με αυτό να τονίσει ιδιαίτερα την απόλυτη και άδιαμφισβήτητη παντοδυναμία του Θεού, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Συνεχίζει ὅμως στὴ διατύπωσή του: «Ὅθεν καὶ ὁ Ἀδάμ ἤμαρτε, λέγει, διότι ὁ Θεὸς προώρισε τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ καὶ οὕτως ἠνάγκασεν αὐτὸν ἁμαρτάνειν» (σ. 773). Ἡ ἀπόφαση ὅμως τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν Πρωτόπλαστον ἐπεκτείνεται κατὰ τὸν Καλβίνον καὶ στοὺς ἀποδοκιμασμένους: Τὸ ἴδιο συμβαίνει, διδάσκει, «καὶ τοῖς ἀποδοκιμασμένοις· ὁ Θεὸς ἀπεφάσισε τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν, καὶ ἵνα πληρωθῇ τοῦ Θεοῦ ἡ ἀπόφασις, ἀναγκάζει αἰεὶ τοὺς ἀποδοκιμασμένους ἁμαρτάνειν» (σ. 773). Αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Καλβινικοῦ δόγματος καὶ τοῦ Καλβινισμοῦ γενικά, καὶ δίκαια θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθεῖ, ὅπως καὶ ἔγινε ἤδη, «Θεολογία τῆς παραφροσύνης», κατὰ τὴν ἐκτίμηση φυσικὰ ἐνὸς Ὁρθοδόξου καὶ Πατερικοῦ. Εἶναι ὅμως τοῦλάχιστον σκανδαλιστικὸ πῶς νοεῖται στὸ καλβινικὸ σύστημα ὁ Θεὸς καὶ τὸ ἔργο Του.

Κατὰ τὸν Καλβίνο «αἴτιος τῆς ἁμαρτίας εἶναι ὁ Θεός», ποὺ θέλει νὰ ἁμαρτάνει ὁ ἄνθρωπος διὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ θεϊκοῦ σχεδίου²⁹, μὲ τὴν ἀναίρεση τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας. Ἀναπόφευκτη συνέπεια εἶναι ἐδῶ ἡ διδασκαλία τοῦ Καλβίνου ὅτι ὁ Θεὸς χρησιμοποιοῦ τὸν Σατανᾶ ὡς ὄργανό Του γιὰ τὴν ἁμαρτία καὶ πτώση τοῦ ἀνθρώπου, κάτι ποὺ δὲν εἶναι μόνον ὀλότελα ξένο πρὸς τὴν αὐθεντικὴ χριστιανικὴ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ προκαλεῖ ἀποτροπισασμὸ σὲ ἕνα πατερικὰ Ὁρθόδοξο³⁰. Ὁ Θεός, δέχεται ὁ Καλβίνος, «ἀναγκάζει τὸν διάβολον παρακινῆσαι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἁμαρτίαν». Μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς παρακινεῖ καὶ «ἀναγκάζει ἡμᾶς διὰ τινος κεκρυμμένης δυνάμεως ἁμαρτῆσαι» (σ. 777)³¹.

29. Ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Καθηγητὴς Παναγιώτης Ν. Τρεμπέλας, «αἱ ἐκδοχαὶ αὐταὶ μεταποιοῦσι τὸν Θεὸν εἰς αἴτιον τοῦ κακοῦ» (*Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1959, σ. 243). Γιὰ τὴν περὶ προορισμοῦ αὐγουστίνεια διδασκαλία βλ. σ. 242 ἐπ.

30. Τὴν ὀρθοδοξοπατερικὴ διδασκαλία γιὰ τὸν Σατανᾶ καὶ τὸ ἔργο του βλ. π. Ἰω. Σ. Ρωμανίδης, *Τὸ Προπατορικὸν ἁμάρτημα*, ἔκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1989², σ. 59 ἐπ.

31. Χαρακτηρίζει τὸν Καλβίνο δυσσεβῆ, ὅταν ἐρμηνεύει «τὸ θ' τῆς Πρὸς Ῥωμαίους». Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Καλβίνου: «Τὸ σκληρύνειν ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον ἐν ταῖς Γραφαῖς οὐ σημαίνει μόνην τὴν παραχώρησιν, ἀλλ' ἔτι τὴν ἐνέργειαν τῆς Θεῆας ὀργῆς».

Δέν ἦταν ὅμως δυνατὸ νὰ μὴν ἀντιληφθεῖ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Δαμοδός, τὴ βλασφημία τοῦ ὁ Καλβίνου καὶ γι' αὐτὸ θέλησε νὰ δικαιολογήσει τὴν ἀπόφαση καὶ ἐνέργεια αὐτῆ τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι λέγει ὅτι ὁ Θεὸς παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι αἷτιος τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου, διότι «ἄλλο ἐστὶν θέλειν τὸν Θεὸν καὶ ἄλλο προστάττειν, ἵνα γένηται» (σ. 777). Ὁ Θεός, προσθέτει, «θέλει καὶ ἀποφασίζει νὰ γένη ἡ ἁμαρτία, ἀλλ' οὐ προστάζει, ἵνα ἁμαρτήσωμεν» (σ. 777).

Στὰ σοφίσματα αὐτὰ τοῦ Καλβίνου ἀπαντᾷ ὁ Δαμοδός: «Ἄλλ' οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ πρόφασις αὕτη, διότι, ὡς θεωροῦσιν ὀρθῶς οἱ Θεολόγοι, ὁ θέλων τι ἀπολύτως καὶ κινῶν, μάλιστα ἀναγκάζων, ἵνα ἐκεῖνο γένηται, ἀληθῶς αἷτιός ἐστι τοῦ ἔργου ἐκείνου» (σ. 777). «Ἐπειδὴ οὖν ἡ ἁμαρτία γίνεται θέλοντος, ἀποφασίζοντος, κινούντος καὶ ἀναγκάζοντος τοῦ Θεοῦ, αἷτιος τῆς ἁμαρτίας ἐστὶν ὁ Θεός» (σ. 778). Καὶ συμπληρώνει: «Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὁ Θεὸς μόνος ἁμαρτάνει, ὅς τις κινεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἁμαρτίαν, οὐχ ἁμαρτάνει δὲ ὁ ἄνθρωπος, διότι ἀναγκαίως ποιεῖ τὰ κακὰ ἔργα, μὴ δυνάμενος ἀντιστήναι τῇ ἀποφάσει τοῦ Θεοῦ» (σ. 778). Δίνει δὲ τὴν ἀκόλουθη ἀγιογραφικὴ ἀπάντηση στὸ θέμα: «Ὅταν ἡ Γραφὴ λέγῃ, ὅτι πέμπει ἡ ποιεῖ τὰ κακὰ ὁ Θεός, νοεῖται ἡ παραχώρησις, οὐχ ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς γὰρ παραχωρεῖ μόνον πίπτειν τινὰ εἰς ἁμαρτίαν, ἀφαιρῶν τὴν θείαν του χάριν ... καὶ τοῦτό ἐστι τὸ σκληρύνειν (πρὸβλ. *Ρωμ.* 9,18), οὐ κινεῖ δὲ ὁ Θεός τινὰ τοῦ ἁμαρτάνειν, ἐπειδὴ αὐτὸς μισεῖ τὴν ἁμαρτίαν καὶ κωλύει αὐτήν» (σ. 780)³².

Κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Καλβίνου, ὅπως τὴν κατανοεῖ καὶ τὴν ἐρμηνεύει ὁ συγγραφεὴς μας, ὁ Θεός «ἐξ ἰδίας βουλήσ καὶ προθέσεως

Πάντα γὰρ τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα, ἃ συμβάλλουσι πρὸς τὴν ἀποτύφλωσιν τῶν ἀποδοκιμασμένων, εἰσὶν ὄργανα τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. Ὁ ἴδιος Σατάν, ὃς ἔσωθεν ἐνεργῶς κινεῖ, ἐστὶν ὑπέρτης τοῦ Θεοῦ καὶ πράττει διὰ τοῦ προστάγματος Αὐτοῦ» (*J. Kalvini opera*, vol. XLX. *Commonitorium in Epistolam Pauli ad Romanos*, p.184). Τὸ συμπέρασμα τοῦ Δαμοδοῦ: «Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὁ Θεὸς μόνος ἁμαρτάνει, ὅστις κινεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἁμαρτίαν, οὐχ ἁμαρτάνει δὲ ὁ ἄνθρωπος, διότι ἀναγκαίως ποιεῖ τὰ κακὰ ἔργα, μὴ δυνάμενος ἀντιστήναι τῇ ἀποφάσει τοῦ Θεοῦ» (σ. 778).

32. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὰ Πρακτικὰ τῆς Συνόδου τῶν Ἱεροσολύμων τοῦ 1672 (Ἰω. Καρμύρης, *Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα*, ὅ.π., τόμ. Β', σ. 703) λέγεται γιὰ τοὺς Καλβιβιστές: «αἵρετικοὶ εἰσι καὶ αἵρετικῶν οἱ κορυφαίότατοι».

διέταξε γεννηθῆναι τινας τῶν ἀνθρώπων ἐκ κοιλίας μητρὸς τῷ θανάτῳ προωρισμένους, ὅπως τῷ ὀλέθρῳ αὐτῶν δοξάσωσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Οὐ προώρισε δὲ αὐτοὺς τῷ θανάτῳ, διότι προεἶδε τὴν μέλλουσαν κακίαν ἐκείνων, διότι ὁ Θεὸς οὐ προβλέπει –λέγει– τὰ μέλλοντα, εἰ μὴ καὶ καθ’ ὅσον ἐκεῖνος διώρισε, ἵνα γένωνται» (σ. 773). Τὸ συμπέρασμα τοῦ Δαμοδοῦ: «Ὅθεν κατὰ τὸν Καλβίνον ὁ Θεὸς ἐξ αὐτοῦ κολάζει τοὺς ἀποδεδοκιμασμένους, ἵνα δοξασθῇ ἐν τῇ κατακρίσει αὐτῶν, οὐχ ὅτι προβλέπει τὰ κακὰ ἔργα ἐκείνων γινόμενα ἐκ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως». Συνεπῶς «οὐκ ἐσμεν αὐτεξούσιοι τῶν ἔργων ἡμῶν, ἀλλὰ πληρωταὶ ἀναγκαῖοι τῆς θείας ἀποφάσεως» (σ. 773).

Ὁ Δαμοδὸς ἀντιμετωπίζει καὶ μίαν ἀκόμη προσπάθεια τοῦ Καλβίνου νὰ δικαιολογήσει τὴ θέση του: «Ὁ ἄνθρωπος –λέγει ὁ Καλβίνος– εἰ καὶ ἀναγκάζεται ἀμαρτάνειν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἔστιν ὁμως παραβάτης τοῦ θείου νόμου καὶ οὐκ ἔχει πρόφασιν, διότι οὐχ ἀμαρτάνει εἰς ὑπακοὴν καὶ σέβας τοῦ Θεοῦ, ἐξ οὗ ἀναγκάζεται ἀμαρτάνειν, ἀλλ’ ἔχει ἄλλο τέλος καὶ σκοπὸν, οὐ τὸ σέβας τοῦ Θεοῦ» (σ. 778).

Μὲ σφοδρότητα χαρακτηρίζει ὁ Δαμοδὸς καὶ τὴν «ἀπόκρισιν» αὐτὴν τοῦ Καλβίνου, ὡς «τοῦ διαβόλου ἀφεύρημα» (σ. 778), ἐπεξηγώντας: «Ὁ Θεὸς γάρ, εἰ κινεῖ καὶ ἀναγκάζει πρὸς τὸ κακόν, αἰεὶ ἐστὶν αἴτιος τοῦ κακοῦ, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐστὶν ἔξω τῆς ἀμαρτίας, διότι οὐ δύναται μὴ ἀμαρτάνειν, βιαζόμενος παρὰ τοῦ Θεοῦ» (σ. 778). Καὶ συμπληρώνει: «Πῶς οὖν ἀμαρτάνει (ὁ ἄνθρωπος), ἀναφέρων τὸ ἔργον εἰς τὸ τέλος, ὃ θέλει ὁ Θεός;» (σ. 779). Ἔτσι λοιπὸν κατὰ τὸν Καλβίνον, ἡ ἀμαρτία γίνεται «θέλοντος τοῦ Θεοῦ, οὐ μόνον παραχωροῦντος» (σ. 779). Ἀπαντᾷ δὲ στὸν Καλβίνο, ἐκθέτοντας τὴ σχετικὴ μὲ τὸ θέμα, καὶ ὀρθόδοξη σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο, ἀπάντησιν τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου (σ. 779 ἐπ.)³³.

Ὁ Δαμοδὸς, ἀνατρέποντας περαιτέρω τὶς ἐρμηνεῖες τοῦ Καλβίνου στό Β΄ Θεσσ. 2,8-12 (σ. 779/80), ὅπου στηρίζεται ἡ θέση ὅτι ὁ Θεὸς

33. Ὁ Αὐγουστίνος ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτό –γράφει– «διδάσκει σὺν τοῖς Ὀρθοδόξοις τὸ ἐναντίον». Ἐπικαλεῖται δὲ ὁ Δαμοδὸς τὰ σχετικὰ κείμενα τοῦ Αὐγουστίνου: *De Trinitate*, lib. XIII, c. XII (PL 42, 1026), *Epistola* CL, c. VII (PL 33, 675), *Contra Iulianum*, lib. V, c. IV (PL 44, 791) καὶ *De peccatorum meritis et remissione*, lib. II, c. XIX (PL 44, 170). Καὶ καταλήγει ὁ Δαμοδὸς: «Διαφέρει ἄρα καὶ ἐν τούτῳ ὁ Αὐγουστίνος τοῦ Καλβίνου» (σ. 779).

είναι «αίτιος τῆς πλάνης τῶν ἀνθρώπων» (σ. 780), καταλήγει στὸ συμπέρασμα: Κατὰ τὸν Καλβίνο, «ὁ Θεὸς ἐστὶν ὁ πρῶτος αἴτιος τῆς κολάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ μόνος αἴτιος τῆς ἁμαρτίας αὐτοῦ, διότι ἀπολύτως καὶ χωρὶς σχέσεως πρὸς τὰ κακὰ ἔργα θέλει τὴν κόλασιν καὶ ἐξ αὐτοῦ κινεῖ τὴν ἡμετέραν θέλησιν, ἵνα παραβῶμεν τὸν θεῖον τοῦ νόμου» (σ. 784). Εἶναι ὅμως σημαντικὴ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ δήλωση τοῦ Δαμοδοῦ: «Τὸ διαβολικὸν τοῦτο δόγμα ἤδη ἀπερρίφθη» καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρίπτεται ἀπὸ τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς, τοὺς Λουθηρανούς, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς Καλβινιστὲς «πλὴν τινων» (σ. 784). Ὑπαινίσσεται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, τὴν ἀποστασιοποίηση μεγάλης μερίδας τῆς δυτικῆς Χριστιανοσύνης ἀπὸ τὴν ἀπολυτότητα τοῦ Καλβίνου³⁴. Ἀναφέρει δὲ τὴ σύνοδο τοῦ 1620, ποὺ ἀπέρριψε τὸ δόγμα «περὶ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς ἀποδοκιμασίας»³⁵, παραθέτοντας τὴ δήλωση τῶν Γάλλων Καλβινιστῶν καὶ «τῆς Γέννας» (Ἰένης), ποὺ διατυπώνεται ὡς ἐξῆς: «Ὁ Θεὸς ἀπ' αἰῶνος κατὰ μόνην εὐδοκίαν τῆς θελήσεως αὐτοῦ ἀπεφάσισεν ἀγιάσαι καὶ δοξάσαι τινὰς ἀνθρώπους ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ Ἀδὰμ ἐν αὐτῷ καὶ μετ' αὐτοῦ ἡμαρτηκότας. Αὐτοὺς τε διώρισε χωρίσαι ἐκ τῶν ἄλλων, οἵτινες εὐρίσκονται ἐν τῷ αὐτῷ φυράματι καὶ παραπτώματι. Ὡσαύτως ὁ Θεὸς ἀπ' αἰῶνος τῇ ἐλευθέρᾳ θελήσει αὐτοῦ, ἀπεφάσισέ τινας ἀνθρώπους πεπτωκότας ἐν τῷ Ἀδὰμ καὶ μετὰ τοῦ Ἀδὰμ ἐγκαταλείπειν καὶ ἀφιέναι ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς φθορᾶς, καὶ μὴ δοῦναι αὐτοῖς τὴν ἰατρειάν τῆς ἐνεργοῦ χάριτος καὶ σωτηριώδους ἐν τῷ Χριστῷ» (σ. 784).

34. Τὴν καλβινικὴ διδασκαλία ἀπέκρουσαν καὶ Διαμαρτυρόμενοι, ὅπως ὁ Ἰερώνυμος Bolsec καὶ ὁ Ἀρμίνιος, τονίζοντας τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία καὶ ὑπευθυνότητα. Οἱ ἀρμινιανοὶ παρέμειναν ἀνυποχώρητοι πολέμιοι τῆς καλβινικῆς θεωρίας περὶ προορισμοῦ.

35. Εἶναι ἡ «ἐν Δορδρέχτῃ» σύνοδος. Βλ. τὴν κριτικὴ τοῦ Παν. Τρεμπέλα (Δογματικὴ Β', 245), ὁ ὁποῖος θεωρεῖ «ἀπαράδεκτον» τὴ διακήρυξή της, κατὰ τὴν ὁποία «ἡ ἐκλογή τῶν κατὰ τὴν κυριαρχικὴν εὐδοκίαν τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ προορισθέντων δὲν ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς προοφθείσης πίστεως καὶ ὑπακοῆς καὶ ἀγιότητος ἢ ἄλλης τινὸς ἀγαθῆς ιδιότητος ἢ διαθέσεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς προαπαιτουμένης αἰτίας ἢ ὄρου, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐξηρτήθη ἡ ἐκλογή. Ἀλλ' ἡ εὐδοκία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ μόνη αἰτία τῆς κατὰ χάριν ἐκλογῆς ταύτης, ἥτις συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ὁ Θεὸς προβλέπων ὅλας τὰς δυνατὰς ιδιότητας τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν ἐξέλεξε τινὰς τούτων ὡς ὄρον σωτηρίας».

Εἶναι λοιπὸν γεγονὸς ὅτι στὴν καλβινικὴ συνείδηση ὁ προορισμὸς συνδέεται μὲ τὴν «ἀπόλυτη μοναρχία» τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς «ἐπιζητεῖ τὴ δική του δόξα, χρησιμοποιώντας τοὺς ἀνθρώπους μὲ ἀπόλυτη ἐλευθερία σὲ ἕνα διπλὸ προορισμὸ στὴν πίστη, τὴ χάρις καὶ τὴ μακαριότητα ἢ εἰς τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν καταδίκην»³⁶. Ἡ διαφορὰ ἐκείνων, ποὺ ἀπέβαλαν τὴν ἀπολυτότητα τοῦ Καλβίνου, συνίσταται, κατὰ τὸν Δαμοδό, στὸ ὅτι «οὐ λέγουσιν οὗτοι, ὡς λέγει ὁ Καλβίνος, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξ αὐτοῦ διώρισε πλάσαι τινὰς διὰ τὴν κόλασιν, μὴ ἀφορῶν εἰς τὰ ἀμαρτήματα» (σ. 785).

Ἡ θεολογικὴ κριτικὴ τοῦ Δαμοδοῦ στὶς καίριες ὀψεις τοῦ καλβινείου δόγματος ἀναπτύσσεται ὡς ἐξῆς: Ἡ διδασκαλία τοῦ Καλβίνου «ἀντιμάχεται τῇ φύσει καὶ τῇ ἀγιότητι τοῦ Θεοῦ. Ἀντιμάχεται ὅμως καὶ τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ», ἀλλὰ καὶ «τῇ θεῖα ἀληθείᾳ» (σ. 785). Συνεπῶς «ἀκολουθεῖ ψεύστην εἶναι καὶ ὑποκριτὴν τὸν Θεόν» (σ. 786). Ὁ Θεὸς ὡς «εὐσπλαγχνος», δὲν μπορεῖ, χωρὶς νὰ λαμβάνει ἀφορμὴ «ἐκ τῶν κακῶν ἔργων ἡμῶν» «κολάζειν ἡμᾶς» (σ. 785). Ὡς ἅγιος ἐπίσης καὶ ἀναμάρτητος «οὐ δύναται εἶναι τῆς ἀμαρτίας αἴτιος». Ἀλλὰ καὶ ὡς «δίκαιος», τότε μένει δίκαιος ὁ Θεός, «ὅταν οὐ κολάζῃ τοὺς ἀθῶους καὶ τιμωρῇ μόνον τοὺς ἀμαρτωλοὺς» (σ. 785/6). Καὶ ὅμως, κατὰ τὸν Καλβίνον, «ὁ Θεὸς ἀπ' αἰῶνος ἀπεφάσισε κολάσαι χωρὶς πταισματος τὸν ἄνθρωπον» (σ. 786). Ἡ διδασκαλία δὲ τῶν ἀγίων Γραφῶν ἀποκλείει «εἶναι ψεύστην καὶ ὑποκριτὴν τὸν Θεόν». Ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο διδάσκει ἡ Γραφή (σ. 786), ποὺ ὀρίζει ὅτι ὁ Θεός «οὐ θέλει κόλασιν τῶν ἀνθρώπων». Ὁ Δαμοδός, γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν καλβινικὴ πλάνη, ἐφαρμόζει τὴν ἀρχή: «*Contraria juxta se posita magis illucescunt*». Ἔτσι, ἐπικαλεῖται τὴν ὀρθόδοξη πατερικὴ παράδοση, κατὰ τὴν ὁποία σώζεται ἡ ἐλευθερία τῆς συνέργειας μὲ τὸν Θεὸ καὶ ὑπακοῆς σ' αὐτόν. Ἡ δεδομένη στὸν ἄνθρωπο ἐλευθερία ἐπιτρέπει τὴν ἀποδοχὴ τῆς «ἐγειρούσης καὶ καλούσης ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ χάριτος, ἣν ἀθετεῖν δυνάμεθα, εἰ θέλομεν». Οἱ Καλβινιστὲς ὅμως δὲν δέχονται κατὰ τὸν Δαμοδό τὴν «ἐγειρούσαν χάριν» (σ. 787), ἡ ὁποία εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴ σωτηρία. Ἀρνοῦνται ὅμως καὶ τὴν «ἀρκετὴν χάριν»³⁷, «δι' ἧς

36. Βλ. τὸ λῆμμα «Καλβινισμός» στὴ *ΘΗΕ*, τ. 7 (1965), στ. 216 ἐπ.

37. Κατὰ τὸν Καλβίνον «οὐκ ἐλευθέρως ἐνεργεῖ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς θείας χάριτος», ἀλλ' «ἀναγκαίως συνεργεῖ μετ' αὐτῆς (σ. 789)». Ὁ Δαμοδός διακρίνει δύο βλασφημίες

ικανοποιούμεθα πρὸς τὸ ποιεῖν τὰ ἀγαθὰ ἔργα» (σ. 786)³⁸. Κατὰ τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία, «αὐτεξουσίως πράττομεν ἐν τῇ ὑποθέσει τῆς πίστεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἡγουν ἐξ ἡμῶν κρέμονται πιστεύειν καὶ δικαιουῖσθαι» (σ. 787).

Κατὰ τὸν Καλβίνο ὅμως, «ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐνεργεῖ ἐλευθέρως διὰ τῆς θείας Χάριτος, ἀλλ' ἀναγκαιῶς συνεργεῖ μετ' αὐτῆς» (σ. 789). Ἐξ ἄλλου, διδάσκει ὅτι «ἡ θέλησις ἡμῶν ... οὐδὲν αὐτῇ ἐνεργεῖ, ἀλλ' ἡ χάρις μόνη ποιεῖ τὰ ἀγαθὰ ἔργα καὶ ἡ θέλησις παθητικῶς μόνον θεωρεῖται, οὐδὲν συνεργουῖσα μετὰ τῆς χάριτος» (σ. 789). Τὸ μόνο ποῦ ἐπαφίεται στὸν ἄνθρωπο εἶναι «δέχεσθαι καὶ μὴ δέχεσθαι τὴν θείαν χάριν» (σ. 889). Ὁ Καλβίνος ὅμως δέχεται, λέγει ὁ Δαμοδός, μόνην τὴν «ἐνεργῆ» χάριν καὶ ὄχι τὴν χάριν ποῦ οἱ σχολαστικοὶ καλοῦν «ἰκανήν». «Οὐκ ἔστι, λέγει χάρις καὶ βοήθεια πρὸς τὸ πιστεῦειν ἡμᾶς καὶ δικαιουῖσθαι, εἰ μὴ ἐνεργῆς, ἥτις ἀεὶ πληροὶ τὸ ἔργον αὐτῆς» (σ. 786). Κάποιοι Καλβινιστὲς ἔτσι, «μαχόμενοι καὶ ἀντιπολεμοῦντες τὴν ἰκανὴν χάριν, ἐξέπεσον εἰς τὴν τῶν Μανιχαίων αἵρεσιν»³⁹, ποῦ δεχόταν «ἀσεβῆ τὸν μωσαϊκὸν νόμον, διότι –δῆθεν– προστάττει τὴν ἁμαρτίαν» (σ. 814). Στὴν «ψευδῆ καὶ ἀσεβεστάτην» αὐτὴν διδασκαλία ὁ Δαμοδός ἀντιπαραθέτει ὁλόκληρο κεφάλαιο (29ο), γιὰ νὰ ἀποδείξει κατὰ τὴν πατερικὴ παράδοση τὴν ἀγιότητα καὶ σωτηριολογικὴ σημασία τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου (σ. 815 ἐπ.)⁴⁰.

τοῦ Καλβίνου: ὅτι «ἡ θέλησις οὐ συνεργεῖ μετὰ τῆς χάριτος, ἀλλ' οὐδὲν ποιεῖ καὶ ἐνεργεῖ μόνη ἡ χάρις» καὶ ὅτι «οὐ κείται ἐφ' ἡμῖν δέχεσθαι καὶ μὴ δέχεσθαι τὴν θείαν χάριν». (σ. 789).

38. Γιὰ τίς διακρίσεις αὐτὲς τῆς Χάριτος, βλ. *Δογματικὴ*, σ. 786 ἐπ.

39. Ὅπως διευκρινίζει ὁ Δαμοδός, «οἱ αἰρετικοὶ Μανιχαῖοι καὶ τινες τῶν Καλβινιστῶν φησίν, ὅτι ὁ Θεὸς ἔδωκε τὸν νόμον, ἵνα μᾶλλον στερεωθῇ ἡ ἁμαρτία», στηριζόμενοι στὸ *Ῥωμ.* 5, 20, ὅπως φυσικὰ αὐτοὶ τὸ κατανοοῦσαν. Ἔτσι κατ' ἀνάγκην ὀδηγοῦνται στὸ συμπέρασμα ὅτι «ὁ νόμος ἐδόθη τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα ἁμαρτάνωσι περισσότερον ὅθεν ὁ Θεὸς αἰτιὸς ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας» (σ. 806)

40. Κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Δαμοδοῦ, ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων «ἦν ἡ ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, ἐξ ἧς ἠκολούθησεν ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ» (σ. 820). Ἐξαίρει τὴν ἀγιότητα τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου (σ. 822 ἐπ.) καὶ δείχνει τὴ διαφορά «μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ ἡτοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου καὶ τοῦ Νέου, ἡτοῦ τοῦ Εὐαγγελικοῦ» (σ. 825 ἐπ.). Ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος δὲν ἦταν κακός «διὸ οὐ κατέλυσε αὐτὸν ὁ Χριστός, δοὺς αὐτὸν τῷ Μωυσεῖ, ἀλλ' ἐπλήρωσε» (σ. 827). Σκοπὸς τοῦ Νόμου ἦταν «ἡ φανέρωσις τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἡ φυγὴ αὐτῶν» (σ. 836). Γι' αὐτὸ ἔγινε «παιδαγωγὸς εἰς τὸν Χριστόν», δηλαδὴ «ἄγει καὶ φέρει ἡμᾶς εἰς τὸν Χριστόν» (σ. 837).

Ὁ Δαμοδός, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ἀναγκάζεται νὰ προσφεύγει συχνὰ στὸν ἱ. Αὐγουστίνου, τὸν μεγαλύτερο Πατέρα καὶ αὐθεντία τῆς δυτικῆς παραδόσεως στὸ σύνολό της⁴¹. Γνωρίζει ὅμως τὴν κακὴ χρήση καὶ παρερμηνεία τοῦ Αὐγουστίνου ἀπὸ τοὺς Δυτικούς θεολόγους, ἰδιαίτερα μάλιστα στὸ ζήτημα τοῦ Προορισμοῦ καὶ τῆς Χάριτος⁴². Ρητὰ ὅμως παρατηρεῖ ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Πατέρα διαφοροποιεῖται ἀπὸ ἐκείνην τῶν Καλβινιστῶν (σ. 792 ἐπ.), χαρακτηρίζει δὲ τὶς προσπάθειές τους νὰ στηριχθοῦν στὸν ἱ. Αὐγουστίνου «ἀσυλλόγιστον συμπέρασμα» (σ. 793). Κατὰ τὴ δική του κατανόηση ἡ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου κορυφώνεται, ὅπως εἶδαμε, στὴ θέση ὅτι «οὐκ ἔστιν ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ μόνη αἰτία τῆς ἀποδοκιμασίας τῶν ἀνθρώπων» (σ. 776).

Δείχνοντας τὴ διαφορὰ τοῦ Αὐγουστίνου ἀπὸ τὸν Καλβίνο, συνοφίζει ὁ Δαμοδός τὴν αὐγουστίνεια διδασκαλία περὶ προορισμοῦ στὰ ἐξῆς: Αἴτιο τοῦ προορισμοῦ τῶν Ἁγίων εἰς τὴν δόξαν εἶναι μόνη ἡ θέληση τοῦ Θεοῦ χωρὶς τὰ ἀξιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Αἴτιο τῆς ἀποδοκιμασίας εἶναι ἡ προπατορικὴ ἁμαρτία, λόγῳ τῆς ὁποίας «ὄλον τὸ φύραμα τῆς ἀνθρωπότητος διεφθάρη καὶ κατεκρίθη εἰς τὴν κόλασιν» (σ. 774/5). Μὲ τὸ Μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος «ἐξαλείφεται ἐνὶ ἐκάστῳ ἡ προγονικὴ ἁμαρτία, ὅλοι ὅμως οἱ ἀποδεδοκιμασμένοι ὑπόκεινται τῇ πρώτῃ κατακρίσει, γινομένη διὰ τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν». Κατὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ δὲν τοὺς δίδεται «ἡ διαμονὴ μέχρι τέλους τῆς θείας Χάριτος, ἣν ἔλαβον διὰ τοῦ βαπτίσματος», παρὰ μόνον στοὺς «προωρισμένους», στοὺς ὁποίους δίνει τὴ χάρη του ὁ Θεός «πρὸ τοῦ θανάτου καὶ ἐν τῷ θανάτῳ». Οἱ ἀποδεδοκιμασμένοι ὅμως

41. Γιὰ τὸν τρόπο κατανόησης τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου στὴ Δύση βλ. π. Ἰω. Σ. Ρωμανίδης, *Ρωμηροσύνη-Ρωμανία-Ρούμελη*, ἐκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2002³, σ. 138 ἐπ. Πρβλ. Στ. (π. Γεράσιμος) Γ. Παπαδόπουλος, «Αὐγουστίνος Ἰππῶνος (†430). Ὁ μέγιστος Ἐκκλησιαστικὸς Πατέρας τῆς Δύσεως», *Θεολογία* 79 (2008), σσ. 459-525. Κ. Γ. Μπόνης, «Ὁ ἅγιος Αὐγουστίνος, Ἐπίσκοπος Ἰππῶνος. Βίος καὶ συγγράμματα». Ἀνάτ. ἀπὸ τὴν *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, τ. ΙΕ'.

42. Καὶ κατὰ τὸν π. Ἰωάννη Ρωμανίδη οἱ Δυτικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι «οἱ Γραικοὶ Πατέρες οὐδέποτε κατενόησαν τὸν ἀπόστολον Παῦλον, τὸν ὁποῖον, ὡς λέγουν, ἤρμηνευσαν ὀρθῶς μόνον ὁ Αὐγουστίνος καὶ οἱ ἰδρυταὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Καλβίνος» (στὸ ἴδιο).

«ἀποθνήσκουσιν ὑστερημένοι τῆς θείας χάριτος» (σ. 775). Κατὰ τὸν Αὐγουστῖνο ὁ Θεὸς «διώρισε τὴν ἁμαρτίαν τοῦ Ἀδάμ καὶ διὰ τοῦτο ἤμαρτεν (ὁ Ἀδάμ), ἵνα πληρωθῇ τοῦ Θεοῦ ὁ διορισμός» (σ. 775). Ὁ Καλβῖνος ὅμως διαφοροποιούμενος ἀπὸ τὸν Αὐγουστῖνο διδάσκει ὅτι «ὁ Θεός, μὴ ἀποβλέπων εἰς τὴν παράβασιν τοῦ Προπάτορος, μηδὲ εἰς ἄλλα προαιρετικὰ ἁμαρτήματα, ἐξ ἰδίας βουλῆς καὶ γνώμης ἀπεφάσισεν ἄλλους νὰ πλάσῃ, διὰ νὰ σωθῶσι καὶ ἄλλους διὰ νὰ κολασθῶσι, μὴ ἀποβλέπων εἰς πταίσματα, διὰ μόνην θεϊκὴν διάταξιν ἀπ’ αἰῶνος γενομένην» (σ. 775). Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι «ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ ἐστὶν αἰτία τῆς ἁμαρτίας» μας, τὴν ὁποία δὲν ἐπιλέγουμε ἑμεῖς μὲ ἐλεύθερη θέληση. Ἔτσι «ἁμαρτάνομεν ἐξ ἀνάγκης» (σ. 775), κάτι ποὺ κατὰ τὸν Δαμοδὸ εἶναι «ψευδέστατον καὶ πλήρες ἀσεβείας» (σ. 775/6).

Ὁ Δαμοδὸς διακρίνει σαφῶς ἐπομένως τὴ διδασκαλία τοῦ Αὐγουστίνου ἀπὸ ἐκείνην τοῦ Καλβίνου (σ. 772 ἐπ.). Ὁ Αὐγουστῖνος διδάσκει ὅτι «ὁ Θεὸς πρῶτον προεἶδε τὴν παράβασιν τοῦ Ἀδάμ καὶ τὸ ἐκ τῆς παραβάσεως ταύτης διεφθαρμένον καὶ κατακεκριμένον φύραμα τῶν μεταγενεστέρων, ἦτοι ἀπογόνων τοῦ Ἀδάμ, ἔπειτα δὲ ἀπεφάσισε πλάσαι τοὺς ἀποδεδοκιμασμένους». Ὁ Θεὸς «οὐκ ἠθέλησε τὴν παράβασιν τοῦ προπάτορος, συνεχώρησε δὲ μετὰ τὸ γενέσθαι αὐτὴν εὐρίσκεσθαι ἐν τοῖς ἀποδεδοκιμασμένοις, ἦτοι συνεχώρησε γεννηθῆναι ἡμᾶς, τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀδάμ, μὲ τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν, δι’ ἧς ὑπόδικοί ἐσμεν τῆς αἰωνίου κολάσεως» (σ. 773 ἐπ.). Ἀπὸ τὸ κατακεκριμένο αὐτό «φύραμα τῶν ἀνθρώπων» ὁ Θεὸς στὴν ἀγαθότητά του, μὴ ἀποβλέπων εἰς ἔργα, ἀπεφάσισε σῶσαί τινες καὶ ἀπαλλάξαι τῆς αἰωνίου καταδίκης, διὰ μόνην χάριν καὶ ἀγάπην, τοὺς δὲ λοιποὺς ἄφησεν ἐν τῇ αὐτῇ κολάσει, ἐν ἧ ἐγεννήθησαν διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ» (σ. 774). Τὴ θέση ὅμως αὐτῆ τοῦ Αὐγουστίνου ἀπορρίπτει ὁ Δαμοδὸς, συντασσόμενος μὲ τὴν ὁμόφωνη διδασκαλία τῶν Ἀνατολικῶν Πατέρων (σ. 774). Ἔχει δὲ μεγάλη σημασία γιὰ τὴν περίπτωσιν τοῦ Δαμοδοῦ ὅτι μπορεῖ τὸν 18ο αἰ. νὰ διακρίνει τὶς μὴ «ὀρθόδοξες» θέσεις τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου, σὲ καιρία μάλιστα θέματα τῆς πίστεως. Φθάνει δὲ ἐνίοτε σὲ σημεῖο νὰ χαρακτηρίζει θεολογικὰς ἀπόψεις τοῦ Αὐγουστίνου ὡς «αἰρετικὰς» (σ. 720). Καὶ αὐτό, ὅταν στὴ Δύση, ἀλλὰ συχνὰ καὶ στὴν Ἀνατολή, ὁ Αὐγουστῖνος ἐθεωρεῖτο

θεολογική αὐθεντία. Ὁ Δαμοδὸς ἔχει τὶς θεολογικὲς προϋποθέσεις νὰ διακρίνει τὸν ὀρθόδοξο Πατέρα Αὐγουστῖνο ἀπὸ τὶς μὴ ὀρθόδοξες διδασκαλίαι του⁴³.

Ἄν στὸν Ρωμαιοκαθολικισμό-Παπισμὸ ὁ Δαμοδὸς διακρίνει κάποια συγγένεια μὲ τὴν Ὀρθοδοξία, λόγῳ κυρίως τῶν ἀρχαίων, πρὸ τοῦ σχίσματος, ὀρθοδόξων Πατέρων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὸν Προτεσταντισμὸ σὲ ὅλο τὸ φάσμα του, ἰδιαίτερα δὲ ἀπὸ τὸν Καλβινισμό⁴⁴, ἀποστασιοποιεῖται ριζικά, μὴ βλέποντας δυνατότητα συναντήσεως καὶ συμπτώσεως. Στὸ ἔργο του κάνει συχνὰ λόγο γιὰ τὴν «αἵρεση τῶν Λουθηροκαλβινιστῶν», ἀναφέρεται δὲ στὸν «ἀσεβέστατον αἰρεσιάρχη Κάλβινον» καὶ τὰ «ψευδέστατα καὶ πλήρη ἀσεβείας»

43. Δὲν μειώνεται βέβαια ὁ σεβασμὸς τοῦ Δαμοδοῦ στὸν μεγάλο αὐτὸν Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας, τὸν ὁποῖο δὲν παραλείπει νὰ ὀνομάζει «θεῖον». Εἶναι ὅμως σαφὴς στὴ θεολογικὴ τοποθέτησή του. Ἐπικρίνει μὲν τὸν Αὐγουστῖνο γιὰ τὴ διδασκαλία του περὶ προορισμοῦ σημειώνοντας: «Ἐγὼ δὲ τολμῶ λέγειν, ὅτι τοῦ Αὐγουστίνου ἡ δόξα περὶ τοῦ προορισμοῦ, καθ' ἣν λέγει τὸν Θεὸν κατ' εὐδοκίαν ἐκλέξασθαί τινὰς εἰς τὴν σωτηρίαν ἐκ τοῦ κατακεκριμένου φυράματος τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἀφιέναι τοὺς ἄλλους ἐν τῇ κατακρίσει, ἐν ἣ ἐγεννήθησαν διὰ τὴν παράβασιν τοῦ προπάτορος, ἃς μοῦ συγχωρήσῃ ὁ μέγας οὗτος διδάσκαλος, ὅτι ἡ δόξα αὕτη οὐ μόνον ἐστὶν ψευδής, ἀλλὰ καὶ αἰρετικὴ. Εἰ γὰρ ὅσα ἐδείξαμέν εἰσι δόγματα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ὡς θεμελιωθέντα ἐν τῇ Θεῖᾳ Γραφῇ, ἡ δόξα τοῦ Αὐγουστίνου, ἥτις ἀναιρεῖ ταῦτα, οὐκ ἐστὶν ὀρθόδοξος, ἀλλὰ αἰρετικὴ». Δὲν ἀπορρίπτει ὅμως τὸν Αὐγουστῖνο: «Οὐχ ὅμως διὰ τοῦτο –προσθέτει– ἦν αἰρετικὸς ὁ Αὐγουστίνος, διότι οὐκ εἶπεν ἐκεῖνα, ἀντιμαχόμενος τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' ἐνόμισεν ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας, περὶ τοῦ ὁποῖου οὐ γέγονε πρότερον ζήτημα καὶ φανερὰ ἀνάκρισις ... Καλῶ τοίνυν αἰρετικὴν τὴν δόξαν τοῦ Αὐγουστίνου περὶ τοῦ προορισμοῦ, οὐχ ὅτι κατεκρίθη παρὰ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τινος συνόδου, γενομένης περὶ τῆς ἀνακρίσεως ἐκείνης, ἀλλ' ὅτι ἐναντία ἐστὶ τοῖς Πατράσι καὶ τοῖς ῥητοῖς τῆς Θεῖας Γραφῆς καὶ τῇ πράξει τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας...» (σ. 720-721). Ἀπερίφραστα δὲ ὁ Δαμοδὸς ἀποδίδει τὴν εὐθύνη στὸν Αὐγουστῖνο καὶ γιὰ τὴ γένεση τῆς κακοδοξίας τοῦ *Filioque*, ἀποδεικνύοντας τὴν ἐπαρκέστατη γνώση του στὴ σχετικὴ ὀρθόδοξη προβληματικὴ καὶ τὴ θεμελίωση τῆς φραγκικῆς δογματικῆς θεολογικῆς παράδοσης στὸν Ἐπίσκοπο Ἰππῶνος. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸ ὅτι ὅπου καὶ σὲ ἄλλα σημεία διαφωνεῖ μὲ θέσεις τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου, δηλώνει ἀπερίφραστα τὴν ἀντίθεσή του: «Οὐκ ἀρέσκει μοι –γράφει– ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Αὐγουστίνου» (βλ. *Δογματικῆς Προλεγόμενα*, σ. 34*-35*). Αὐτὸ φανερώνει ἀναντίρρητα τὴ θεολογικὴ ποιότητα καὶ τὸ ὀρθόδοξο ἦθος τοῦ Δαμοδοῦ.

44. Ὅπως ὑποστηρίζει καὶ ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μας Ἰω.Καρμίρης: «Μεταξὺ Ὀρθοδοξίας καὶ Καλβινισμοῦ (ὑπάρχει) μέγα καὶ ἀγεφύρωτον δογματικὸν χάσμα» [ΘΗΕ 7 (1965), στ. 1188].

ἢ «διαβολικά» δόγματά του⁴⁵. Σαφῶς δέ, θεωρεῖ ὡς «αἵρεση» τὴν καλβινικὴ «περὶ προορισμοῦ καὶ ἀποδοκιμασίας» διδασκαλία, ὅπως εἶδαμε, καὶ «ἄθεον δόγμα».

Ὁ Δαμοδὸς μένει πιστὸς ἔτσι στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας του, εἶναι δὲ τιμητικὸ γι' αὐτὸν ὅτι αὐτὰ ἐδίδασκε γιὰ τὸν Καλβίνο καὶ τὸν Καλβινισμὸ στὴ Σχολή του, ἔχοντας πέραν τῶν ἄλλων γιὰ ἓνα διάστημα καὶ τὸν μεγάλο Εὐγένιο Βούλγαρη μεταξὺ τῶν μαθητῶν του. Ὁ Καλβινισμὸς ὅμως, ποὺ ἀπεκρούσθη ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολή τὸν 17ο αἰῶνα καὶ ἀπὸ τὸν Βικέντιο Δαμοδὸ τὸν 18ο, θὰ ἐπιχειρήσει νὰ διεισδύσει στὴν Ὁρθοδοξία τὸν 19ο αἰῶνα μὲ τὴ λεοντὴ τῆς φιλικῆς Ἱεραποστολῆς καὶ στὴν οὐσία τοῦ «Μισσιοναρισμοῦ», μέσω κυρίως προτεσταντικῶν Ἑταιρειῶν, ὑπὸ τὴν προστασία καὶ κάλυψη τῶν «Ἐκκλησιῶν» τους.

Δ. Ἡ Καλβινικὴ διείσδυση τὸν 19ο αἰῶνα

1. Νέα συνάντηση Ὁρθοδοξίας καὶ Καλβινισμοῦ ἔλαβε χώρα τὸν 19ο αἰῶνα, εἶχε δὲ ἀποφασιστικὸ χαρακτῆρα. Ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ σημειώθηκε ἔντονη κίνηση Προτεσταντῶν Μισσιοναρίων⁴⁶ πρὸς τὴν Ἀνατολή καὶ τὶς Χριστιανικὲς Ἐκκλησίες. Ἡ κίνηση αὐτὴ εἶχε ποικίλα κίνητρα: ἐκκλησιαστικά-ὁμολογιακά, πολιτιστικά, ἀλλὰ καὶ πολιτικά⁴⁷ ἀκόμη, ἦταν δὲ ἀπότοκος μιᾶς ἰσχυρῆς ἀφύπνισης

45. Βλ. *Δογματικῆς Προλεγόμενα*, σ. 32*.

46. Ἡ σχετικὴ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ βιβλιογραφία ἔχει στὰ τελευταῖα χρόνια ἀύξηθεῖ σημαντικά. Παραθέτουμε χρονολογικὰ τὰ βασικότερα ἔργα: Γ. Δ. Μεταλληνός, *Τὸ ζήτημα τῆς Μεταφράσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἰς τὴν Νεοελληνικὴν κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα* (ἐπὶ τῇ βάσει ἰδίᾳ τῶν Ἀρχείων τῆς Β.Φ.Β.Σ., C.M.S., L.M.S., τοῦ Κ. Τυπάλδου καὶ τοῦ Θ. Φαρμακίδου), Ἀθῆναι 1977, σ. 71 ἐπ., β' ἔκδοση, Ἄρμος, 2004. Ὁ ἴδιος, «Ἡ κατὰ Ἀνατολὴν Δύσις. Ὁ “μετακενωτικός” ρόλος τῶν Δυτικῶν Μισσιοναρίων στὸ Ἑλληνικὸ Κράτος», στὸ βιβλίον του: *Παράδοση καὶ Ἀλλοτρίωση*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1986, σσ. 259-323. Σόφη Παπαγεωργίου, *Ἀμερικανοὶ ἱεραπόστολοι στὴν Ἑλλάδα (1820-1850)*, Ἀθήνα-Γιάννινα 2001. Περαιτέρω βιβλιογραφία βλ. στὸ Ἄντ. Λ. Σμυρναῖος, *Ὁ Καλβίνος στὴν Ἰωλλό. Οἱ Ἀμερικανοὶ Ἱεραπόστολοι στὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ συγκρότηση τῆς Εὐαγγελικῆς Κοινότητος τοῦ Βόλου (1875-1901)*, Ἀθήνα 2017.

47. Γιὰ τὰ πολιτικά κυρίως κίνητρα τῆς Προτεσταντικῆς Ἱεραποστολῆς βλ. J. Van

(*Awaking*⁴⁸) με υπόβαθρο μεθοδιστικό-εὐσεβιστικό, πού συνετελέσθη στους κόλπους τοῦ ἀγγλοαμερικανικοῦ Προτεσταντισμοῦ κατὰ τὸν 18ον αἰ., ὡς ἀντίδραση στὸν σκεπτικισμό, τὸν ὀρθολογισμό καὶ τὸν δογματισμό⁴⁹. Ἦταν ὅμως μία ἄρτια ὁργανωμένη προσπάθεια γιὰ τὴν «ἐκχριστιάνιση» καὶ τὸν «ἐκπολιτισμό» τοῦ κόσμου, με βάση τὶς ἐπικρατούσες στὸν ἀγγλοαμερικανικὸ κόσμον προϋποθέσεις⁵⁰. Στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρον ἄρχισε ἡ ἐμφάνιση Προτεσταντῶν Μισσιοναρίων κυρίως μετὰ ἀπὸ τὸ 1821.

Ἐπῆρχε ὅμως μιὰ ἀντιστιχτικὴ πολυφωνία ὡς πρὸς τὴν προέλευση καὶ τὴν ὁμολογιακὴ ταυτότητα τῶν διαφόρων μισσιοναριστικῶν Ὁμάδων⁵¹. Οἱ περισσότεροι ὅμως δραστήριες στὴν «καθ' ἡμᾶς Ἀνατολήν» εἶχαν καλβινικὴ προέλευση καὶ χαρακτῆρα (Πρεσβυτεριανοί, Dissenters, Independents, Αναβαπτιστές, Κογκρεγκασιοναλιστές κ.λπ.). Τὴν προετοιμασία καὶ ἀποστολὴ τους, ὡς καὶ τὴ συστηματικὴ καθοδήγησή τους, ὅπως δείχνουν οἱ Ἐκθέσεις (Reports) πρὸς τὶς Ἐταιρεῖες καὶ «Ἐκκλησίες» τους, ἀναλάμβαναν οἱ γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἰδρυθεῖσες Προτεσταντικὲς Ἱεραποστολικὲς Ἐταιρεῖες (Societies)⁵², πού τελοῦσαν

den Berg, *Constrained by Jesus' Love*, Kampen 1956, σ. 59 ἐπ., 93 ἐπ., 144 ἐπ. Peter Kawerau, *Amerika und die orientalischen Kirchen*, Wiesbaden 1958, σ. 1 ἐπ. Ὁ ἴδιος, "Motive der Amerikanischen Weltmission", *Deutsches Pfarrerblatt* 54 (1954), σσ. 316-318 καὶ 340-42. O. W. Elsbree, *The rise of the missionary spirit in America, 1790-1817*, Williamsport 1928.

48. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, *Τὸ Ζήτημα...*, σ. 59. Ἡ πρώτη μεγάλη Ἀφύπνιση (*First great awaking*) ἔλαβε χώρα μετὰξὺ 1730 καὶ 1740 καὶ ἡ δεύτερη ἀπὸ τὸ 1800 μέχρι τὸ 1840. Ἄντ. Σμυρναῖος, *Ὁ Καλβίνος*, σ. 14.

49. "The Religious Societies were the result of a happy combination of German pietism and English puritanism". Johannes van den Berg, *Constrained...*, ὅ.π., σ. 31. Πρβλ. K. S. Latourette, *Geschichte der Ausbreitung des Christentums*, Göttingen 1956, σ. 132.

50. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, *Τὸ Ζήτημα...*, σ. 71 ἐπ.

51. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, *Τὸ Ζήτημα...*, σ. 71 ἐπ. Ἄντ. Σμυρναῖος, ὅ.π., σ. 38 ἐπ.

52. Βλ. Γ. Δ. Μεταλληνός, *Τὸ Ζήτημα...*, σ. 73 καὶ Ἄντ. Σμυρναῖος, ὅ.π., σ. 18: ἡ *Baptist Missionary Society* (1792), ἡ *London Missionary Society* (1795), ἡ *Scottish Missionary Society* (1796), ἡ *Church Missionary Society* (1799), ἡ *London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews* (1809), ἡ *American Board of Commissioners for Foreign Missions* (1810), ἡ *Wesleyan Missionary Society* (1813), ἡ *Basle Missionary Society* (1815), ἡ *Domestic and Foreign Missionary Society* (1816) ἡ *Berlin Missionary Society* (1824), ἡ *Rhenish Missionary Society* (1828) κ.ἄ. Ἀνεξάρτητα, ἀλλὰ παράλληλα με αὐτὲς τὶς ἱεραποστολικὲς ἑταιρεῖες, ἰδρύθηκαν καὶ κάποιοι διομολογιακοὶ

σὲ στενή σχέση μετὲ τῆ Μητέρας-Ὁμολογίας, προσέδιδαν δὲ στὸ ἔργο τους οἰκουμενικό (παν-προτεσταντικό) χαρακτήρα⁵³. Δὲν εἶναι δὲ ἐκτὸς πραγματικότητος ἡ ἀναζήτηση στὴ δράση τῶν Ἱεραποστολικῶν Ἑταιρειῶν τοῦ 19ου αἰ. τῶν ριζῶν τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησεως τοῦ 20οῦ αἰῶνα⁵⁴.

Οἱ ἀναπτύξαντες δραστηριότητα στὴν Ἑλλάδα Μισσιονάριοι ἀνῆκαν σὲ διάφορες Ὁμολογίες, καλβινικῆς κυρίως προελεύσεως. Καὶ ναὶ μὲν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνεταί γενικὰ λόγος γιὰ «τὴν Προτεσταντικὴ Ἱεραποστολὴ στὴν Ἀνατολή», βάσει ὅμως τῶν Ἀρχείων τους διαπιστώνεται ὅτι παρ' ὅλες τὶς ὁμολογιακὰς διαφορὰς ἦσαν φορεῖς τοῦ πνεύματος τῆς Μεταρρύθμισης, ποὺ διεφοροποιεῖτο ριζικὰ μὲν ἀπὸ τὸν μόνιμο ἀντίπαλό τους, τὸν Παπισμὸ, ἀλλὰ καὶ τὸν «νόθο», κατὰ τὴν ἐκτίμησή τους, χριστιανισμὸ τῆς Ὁρθοδοξίας. Καὶ αὐτὸ ἦταν κάτι οὐσιαστικό, ποὺ συντελοῦσε στὴν ἐνοποίηση τῶν ἐπιδιώξεων τους. Διότι ὑπῆρχε ἐνότητα ἐνέργειας καὶ στόχων τῶν Μισσιοναρίων⁵⁵.

Ἡ ἐνότητά τους μάλιστα εἶναι φανερὴ στὴ μεταξὺ τους ἀλληλεγγύη, ὅταν ἄρχισαν οἱ ἐναντίον τους ἀντιδράσεις, μετὲ τῆ συσπείρωσής τους σὲ ἓνα κοινὸ μέτωπο⁵⁶. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς, ἄριστα ἐκτιμώντας τὰ πράγματα, τοὺς ἀντιμετώπιζε σὰν ἓνα ὅλο, χρησιμοποιώντας γι' αὐτούς (κυρίως ἀπὸ τὸ 1836), τὰ ὀνόματα «ἀμερικανοί» καὶ κυρίως «ἀγγλοαμερικανοί»⁵⁷. Οἱ ὄροι αὐτοὶ ἔλαβαν στὸ στόμα τοῦ Λαοῦ

προτεσταντικοὶ ὀργανισμοί, ὅπως ἦταν ἡ *British and Foreign Bible Society* (1804), ἡ *American Bible Society* (1816), ἡ *London Religious Tract Society* (1799) καὶ ἡ *American Tract Society* (1825) γιὰ τὴν ἔκδοση καὶ διάδοση τῶν Μεταφράσεων τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ γιὰ τὴν ἔκδοση καὶ κυκλοφορία φυλλαδίων καὶ βιβλίων.

53. Βλ. P. Kawerau, *Amerika...*, σ. 120. Κατὰ τὸν R. Stein, *RGG*³ 1/1957, σ. 1185) ἡ *British and Foreign Bible Society* "kann als die älteste Ökumenische Organisation in der Welt gelten".

54. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, *Τὸ Ζήτημα...*, σ. 96 ἐπ. Βλ. G. Tavard, *Geschichte der Ökum. Bewegung Mainz 1964*. Πρὸβλ. Β. Σταυρίδης, *Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως*, Ἀθήνα 1964, σ. 3 κ.ἐξ.

55. Στὸ ἴδιο, σ. 104 ἐπ.

56. Στὸ ἴδιο, σ. 106 ἐπ. Μικρὴ διαταραχὴ στὴν ἐνότητά τους σημειώνεται μεταξὺ 1840-1849. Εἶναι ἡ *Konstantinopler Konstroversie* (P. Kawerau, ὁ.π., σσ. 587-592), πρόκειται γιὰ τὴ σύγκρουση Προεσβυτεριανῶν Ἀμερικανῶν καὶ Ἐπισκοπελιανῶν, ποὺ ἐπέμεναν στὴν προβολὴ τῆς διαφορᾶς των στὴ διδασκαλία καὶ τὴν ὀργάνωσή τους.

57. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, ὁ.π., σ. 106, ἰδιαιτέρα: σημ. 2.

όμολογιακό χαρακτήρα, και σήμαιναν τούς εισβολείς «Ξένους», πού ἤλθαν νὰ ἀλλοιώσουν τὴ θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ του παράδοση. Ἰδίως ἀπὸ τὸ 1830, Κληρὸς καὶ Λαὸς ἔβλεπαν τούς Μισσιοναρίους ὡς ἐκπροσώπους τοῦ ἴδιου κόσμου καὶ φορεῖς τοῦ ἴδιου πνεύματος, ἀπλῶς ὡς Προτεστάντες, ὡς κάτι τὸ ξένο καὶ σφίγνα στὸν κόσμο τοῦ Ἔθνους.

Οἱ Μισσιονάριοι τοῦ καλβινίζοντος Προτεστантиσμοῦ ἐνεργοῦσαν ὡς κήρυκες ὄχι μόνον τῆς Πιστεῶς τους, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἔθνους τους καὶ τῆς πολιτικῆς τους⁵⁸ γιὰ τὴν ἐπέκτασή της στὴν Ἀνατολή. Ὡς φορεῖς δὲ τοῦ πνεύματος τῶν κοινωνιῶν τους, ἐνεργοῦσαν τὴ μετακένωση καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τους⁵⁹, διαμετρικὰ ἀντίθετου πρὸς ἐκεῖνον τῆς ἑλληνορθόδοξης πραγματικότητος. Ἄλλωστε προϋπόθεση τῆς ὅλης δραστηριότητάς τους ἦταν οἱ ἀρνητικὲς ἀντιλήψεις τους γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολή⁶⁰. Βλέποντας τὴ διαμετρικὴ διαφορὰ τῆς ἑλληνορθόδοξης κοινωνίας πρὸς τὴ δική τους, ἔβλεπαν τούς Ὁρθοδόξους ὡς «εἰδωλολάτρες» καὶ «ἐθνικοὺς χριστιανούς»⁶¹.

Τὸ μεγαλύτερο σκάνδαλο γι' αὐτοὺς ἦταν οἱ ὀρθόδοξες ἀγιολογικὲς ἀντιλήψεις καὶ ἡ σχέση καὶ ἀναφορὰ τῶν Ἑλλήνων στοὺς Ἁγίους, πού

58. Στὸ ἴδιο, σ. 108 ἐπ. Γράφει καὶ ὁ Ἄλ. Κ. Παπαδερὸς (*Μετακένωσις. Ἑλλάδα-Ὁρθοδοξία-Διαφωτισμός κατὰ τὸν Κοραῆ καὶ τὸν Οἰκονόμο*, Ἀθήνα 2010, σ. 243): «Ὅπως σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ὑπόλοιπες χώρες, ἔτσι καὶ στὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολὴ προχωροῦσε ὁ δυτικὸς ἱεραπόστολος χέρι μὲ χέρι –ὡς προστατευόμενος ἢ σκαπανέας– μὲ τὴ δυτικὴ πολιτικὴ, τῆς ὁποίας τὴν ὑποστήριξη εὐχαρίστως ἀξιοποιοῦσε». Καὶ ὁ Χρ. Γιανναρᾶς: «Δὲν φαίνεται νὰ διερωτηθῆκαμε ποτέ, γιατί οἱ λεγόμενες Μεγάλες Δυνάμεις δὲν ἀρκοῦνται στὴν οἰκονομικὴ καὶ πολεμικὴ τους ἰσχύ, ἀλλὰ προσπαθοῦν καὶ ξεοδεύουν γιὰ τὸν χρησιμοθηρικὸ διεθνισμὸ τῆς γλώσσας τους καὶ τὴ διάδοση τῆς παιδείας τους σὲ ὅλες τὶς χώρες καὶ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἱεραποστολῶν τους» (*Ἡ Νεοελληνικὴ ταυτότητα*, Ἀθήνα 1978, σ. 82).

59. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ P. Kaverau (*Amerika...*, 203): «Ἀληθινὴ Θρησκεία τῆς Βίβλου καὶ ἀμερικανικὸς πολιτισμὸς ἦταν κατὰ βάση τὸ αὐτό... Ἐξάπλωση τῆς Βίβλου, λοιπόν, σήμαινε συγχρόνως ἐξάπλωση ἀμερικανικῶν τάσεων καὶ τρόπου ζωῆς, τῶν ὁποίων συνισταμένη ἦταν ἡ ἐλευθερία... Ἐκεῖνος πού δεχόταν τὴν ὑπεροχὴ τῆς Ἀμερικῆς, θὰ ἔπρεπε νὰ καταλήξει στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Ἠνωμένες Πολιτεῖες ἦσαν τὸ δημιουργημένο ἀπὸ τὸν Θεὸ ὄργανο, μὲ τὸ ὁποῖο Ἐκεῖνος μποροῦσε νὰ ἐπιτύχει τοὺς σκοποὺς του. Φορέας δὲ αὐτῶν τῶν σκοπῶν ἦταν ἡ Ἱεραποστολή». Ὁ δυτικὸς μεσσιανισμὸς σὲ ὅλη τὴ μεγαλοπρέπειά του...

60. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνός: *Τὸ Ζήτημα...*, σ. 96 ἐπ. P. Kaverau, *Amerika...*, σ. 310 ἐπ.

61. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, στὸ ἴδιο, σ. 96/97.

χαρακτηριζόταν από αυτούς ως βαρειά δεισιδαιμονία⁶². Έτσι διαμορφωνόταν και ο κοινός σκοπός τους, που ήταν «ή καταστροφή των Ανατολικών Έκκλησιών για την αναγέννησή τους». Είναι δε πλέον, με βάση τα Αρχεία τους, γνωστό ότι στόχος τους, αρχικά τουλάχιστον, δεν ήταν η δημιουργία «έκκλησιαστικών κοινοτήτων» στον έλλαδικό χώρο, αλλά ο εκπροτεσταντισμός της εν Ελλάδι Έκκλησίας στο σύνολό της⁶³.

Για την εκπλήρωση του σκοπού αυτού έχρησιμοποιούντο τα κατάλληλα μέσα. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι οι καλβινίζοντες Μισσιονάριοι του 19ου αιώνα στηρίχθηκαν στα έπιλεγέντα και από τους Καλβινιστές του 17ου αί. έπι πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως μέσα. Είδικα τον 19ο αί. ως υποβοηθητικά στην έπίτευξη της στοχοθεσίας τους έκριναν την ίδρυση σχολείων (*Propagatio Fidei per Scientias*), έκτύπωση και διάδοση έντύπων προτεσταντικού περιεχομένου, διεξαγωγή συζητήσεων⁶⁴ με τον Κλήρο και τον Λαό, δημιουργία και διάδοση Μεταφράσεως της Αγίας Γραφής στη νεοελληνική⁶⁵. Την έπι Κυρίλλου Λουκάρεως σύνθεση προτεσταντίζουσας, και καλβινικής στην ουσία, Όμολογίας Πίστεως, αντικατέστησε ή διάδοση των έντύπων τους σε άπλη έλληνική γλώσσα, που σε μεγάλο άριθμό τυπώνονταν στα Τυπογραφεία της Μάλτας, που ήταν από το 1816 το όρμητήριό τους στη Μεσόγειο⁶⁶. Η έκπαίδευση έξ άλλου του Λαού –και μάλιστα βάσει συγκεκριμένου προτεσταντικού προγράμματος⁶⁷– διευκόλυne τη διάδοση των έντύπων τους και κυρίως της Μεταφράσεως της Αγίας Γραφής, ή δε βαθύτερη καλλιέργεια του έλληνικού Λαού προετοίμαζε την άποτελεσματικότερη άπήχηση του κηρύγματός των⁶⁸.

62. Βλ. G. Herring, *Ökumenisches Patriarchat und Europäische Politik* (1620-1638), Wiesbaden 1968, σ. 181 έπ. Ίω. Ν. Καρμίρη, *Όρθοδοξία...*, ό.π., σ. 199.

63. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, *Τò Ζήτημα...*, σ. 116 έπ.

64. Οί Μισσιονάριοι στον έλλαδικό χώρο ήταν πολú καλοί γνώστες της «δημοτικής» έλληνικής γλώσσας.

65. Τò θέμα αυτό πραγματεύεται έκτενώς ή διατριβή του π. Γ. Δ. Μεταλληνού, *Τò Ζήτημα της μεταφράσεως της Αγίας Γραφής...*, ό.π.

66. Πολύ όρθά ό Άντ. Συρναίος άπεκάλεσε τη Μάλτα «δεύτερη Βιττεμβέργη» για τò προτεσταντικό κίνημα του 19ου αί. (*Ό Καλβίνος στην Ίωλκό*, σ. 26).

67. Στα σχολεία τους φοιτούσε μεγάλος άριθμός Έλληνοπαίδων, κυρίως της άστικής τάξης. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, *Τò Ζήτημα...*, σ. 111 (και σημ. 3).

68. Κατά τον P. Kawerau (ό.π., σ. 398/9): “Die Amerikanische Mission war

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγωγή τῶν Ἑλληνοπαίδων στὴ βάση ἐνὸς ἄχρωμου πρακτικοῦ καὶ ὑπερομολογιακοῦ –καὶ στὴν οὐσία προτεσταντικῆ θεμελιωμένου– χριστιανισμοῦ διευκόλυνε τὴν ἐπιτυχία τοῦ μισσιοναριστικοῦ ἔργου τους. Ἰδιαίτερη δὲ μέριμνα λαμβανόταν τὸν 19ο αἰ. γιὰ τὴν ἐκ μέρους τους ἐκπαίδευση τῶν θηλέων, ἐφ’ ὅσον ἡ γυναικεία καρδιά ἀποδεδειγμένα εἶναι «ὁ σταθερὸς φορέας τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ»⁶⁹, μὲ μεγάλη ἐπίδραση, ἰδίως τότε, στὴν ἀνατροφή τῶν τέκνων. Τὰ σχολεῖα μάλιστα τῶν θηλέων ἀναλάμβαναν κατὰ κανόνα οἱ σύζυγοι τῶν Μισσιοναρίων⁷⁰. Τὸ ἐκπαιδευτικὸ τους ἔργο σημείωνε ἐπιτυχία, διότι διευκολυνόταν ἀπὸ τὴν παρουσία καὶ δύναμη τῶν Ξένων στὸν κρατικὸ μηχανισμό⁷¹. Σχεδιάζαν μάλιστα οἱ Μισσιονάριοι καὶ τὴν ἵδρυση Πανεπιστημίου στὴν Ἀθήνα, τὴ διεύθυνση τοῦ ὁποῖου θὰ ἀναλάμβανε ὁ Ἀμερικανὸς Jonas King⁷². Ἔτσι ἐπεκτεινόταν ἡ δράση τους σ’ ὅλες τὶς πτυχές τοῦ ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ βίου⁷³. Ἀκόμη καὶ τὸ «Κατηχητικὸ Σχολεῖο» τὸν 19ο αἰ. (Sunday School-Κυριακὸν Σχολεῖον) εἰσήχθη καὶ ἐξαπλώθηκε στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς Μισσιοναρίους⁷⁴.

Ἡ καλβινίζουσα αὐτὴ ὑπερπόντια ἐκστρατεία καὶ εἰσβολὴ καὶ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, σὲ ἐποχὴ μάλιστα μεταβατικῆ λόγω τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἦταν ἐπόμενο νὰ ἀφήσει τὴ σφραγίδα της στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία. Πόσο μᾶλλον πού, ὅπως ἔχει ἐκτιμηθεῖ, ἰδιαίτερα ἡ καλβινικὴ περὶ προορισμοῦ διδασκαλία, κατὰ τὴν εἰδικὴ μάλιστα ἐρμηνεία τοῦ Καλβίνου, ὑποστασίωνε «μίαν ἰδιότυπον ἀντίληψιν τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς καὶ μίαν συνακόλουθον μορφήν λατρείας καὶ πολιτικοῦ συστήματος»⁷⁵. Ἡ κατὰ τὰ δυτικὰ πρότυπα σὲ ὅλη τὴν ἔκτασή τους –θρησκευτικά, πολιτικά καὶ κοινωνικά– διαμόρφωση μεγάλου μέρους τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας συνετελεῖτο μὲ βάση τὸ

darum von Anbeginn mit dem Gedanken vertraut, dass sie durch eine Hebung des Allgemeinen Bildungsstandes den Endzwecken der Weltmission dienen werde”.

69. Κ. Θ. Δημαράς, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Ἀθήνα 1968, σ. 4.

70. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, *Τὸ Ζήτημα...*, σ. 74.

71. Στὸ ἴδιο.

72. Th. Saloutos, “American Missionaries in Greece, 1820-1869”, *Church History* 24 (1955) σ. 159.

73. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, *Τὸ Ζήτημα...*, σ. 81 ἐπ.

74. Στὸ ἴδιο.

75. Βλ. τὸ λήμμα «Ὁ Καλβινισμός» στὴ *ΘΗΕ*, 7 (1965), στ. 215.

κήρυγμα τών Μισσιοναρίων, πού ἐμβολίαζαν τὸ προτεσταντικὸ καλβινιστικὸ πνεῦμα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο⁷⁶. Ἡ ἀντίσταση τοῦ ἑλληνικοῦ Κλήρου καὶ Λαοῦ στὴ Μετάφραση τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἥδη ἀπὸ τὸν 17ο αἰ., συνιστοῦσε κυρίως ἀπόκρουση τῆς μεταφύτευσης τοῦ Καλβινισμοῦ στὴν «καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή»⁷⁷. Τὸν 19ον βέβαια αἰῶνα, μετὰ ἀπὸ τὴν ἀποκτηθεῖσα πείρα, ἦταν περισσότερο εὐδιάκριτοι οἱ στόχοι καὶ τῶν Ξένων καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἐξαπάτηση τοῦ ἑλληνικοῦ Κλήρου καὶ Λαοῦ δυσκολώτερη.

Αὐτὴν τὴν τραγικὴ πορεία καὶ ἐξέλιξη εἶχε ἡ συνάντηση Ἑλληνορθοδοξίας καὶ Καλβινικοῦ ἢ Καλβινίζοντος Προτεσταντισμοῦ ἀπὸ τὸν 17ον αἰ. Ἐπιδιώχθηκε ἡ μετακένωση στὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολὴ ἐνὸς ἄλλου κόσμου, ὅχι ἀπλῶς μιᾶς ἄλλης θρησκευτικῆς Πίστεως καὶ κοσμοθεωρίας. Ἡ ἔκπληξη τῶν Ἑλλήνων τὸν 19ον αἰ. ἔλαβε τὴ μορφή δυναμικῆς ἀπόκρουσης, ὥστε τὰ σχέδια τῶν Μισσιοναριστικῶν Ἐταιρειῶν καὶ τῶν Ὁμολογιῶν τους νὰ ἀποτύχουν. Τὸ πρόβλημα θὰ ἐπανεμφανισθεῖ ὅμως τὸν 20ὸ αἰ. πού ὅλος ὁ προτεσταντικὸς κόσμος ἐπιχειρεῖ τὴ νέα «ἐπίθεσή» του μὲ ἀνανεωμένα μέσα καὶ εὐνοϊκὲς γι' αὐτὸν προϋποθέσεις, ἡ σημαντικώτερη τῶν ὁποίων ἦταν τὸ «Διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου» τοῦ 1920⁷⁸· διότι ἄνοιξε τὸν δρόμο γιὰ τὴ συμμετοχὴ καὶ τῆς Ἐκκλησίας μας στὸν Οἰκουμενισμὸ καὶ τὴν μέσῳ

76. Παραθέτουμε ἐνδεκτικὰ ἓνα τραγοῦδι (τέσσερις τετράστιχες στροφές) τῶν Μισσιοναρίων, πού εἶχε εἰσαχθεῖ στὰ προτεσταντικὰ καὶ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ τὸ ὁποῖο ἐπιτιλοφορεῖτο: *Ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς ὑπακοὴ* (sic) «1. Παιδί μου, ἂν θέλῃς νὰ ζῆς, / Θεάρεστα κ' εἰς ἡδονήν, / ὦ! Τίμα ἐσοῦ τοὺς γονεῖς / καὶ πᾶσαν αὐτῶν προσταγήν. 2. Στοχάσου μ' ὁποίας πληγᾶς / Σὲ πλήττει ὁ μέγας Θεός, ἂν παίζῃς μὲ τὰς ἐντολὰς / Θεοῦ ἢ Πατρὸς ἢ Μητρὸς. 3. Μαυρόν' ἢ κατάρα Θεοῦ / τὸ ὄνομα τοῦ ἀπειθοῦς, / κ' οἱ ἰέρακες τ' ὄμμα αὐτοῦ / τὸ τρώγουν μ' ὀδόντας ὠμούς!» 4. Ἄλλ' ὅσοι τιμοῦν τοὺς γονεῖς / καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν εὐπειθοῦν, / μακρόβιοι εἶν' ἐπὶ γῆς / καὶ εἰς τὸν παράδεισον ζοῦν». Ἔτσι ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐξοικείωση μὲ τὸ προτεσταντικό-καλβινικὸ πνεῦμα καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἀποστροφή πρὸς τὸν Θεό, «πατέρα οἰκτιρῶν καὶ φιλανθρωπίας» (*Β' Κορ.* 1,3, *Τίτ.* 3,4), πού κηρύσσει ἡ Ὁρθοδοξία.

77. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, *Τὸ Ζήτημα...*, σ. 57. Ἰω. Ν. Καρμίρης, *Ὁρθοδοξία*, σ. 203.
78. Ἰω. Ν. Καρμίρης, *Τὰ Δογματικά...*, τόμ. Β', σ. 957-960 Πρβλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, «Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ Οἰκουμενισμός», στό: *Οἰκουμενισμός (Γένεση, προσδοκίαι, διαφεύσεις)*. Πρακτικὰ Διορθοδόξου Ἐπιστημ. Συνεδρίου (Θεσσαλονίκη, 20-24 Σεπτεμβρίου 2004), τόμ. Α', ἐκδ. Θεοδρομία, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 233-250.

τῶν οἰκουμενικῶν σχέσεων καταξίωση τῶν προτεσταντικῶν δυνάμεων, ποὺ δὲν ἔπαυσαν ποτέ, διὰ τοῦ «διαλόγου», νὰ ἀποτελοῦν μόνιμη ἀπειλή γιὰ τὴν ἑλληνορθόδοξη ταυτότητα⁷⁹.

SUMMARY

Calvin and Calvinism in Greece (18th-19th c.)

From theological rebuttal (Vikentios Damodos)
to missionary infiltration

By Fr. George D. Metallinos

Em. Professor, National and Kapodistrian University of Athens

The present study deals with the encounter of Orthodoxy and Calvinist Protestantism, pinpointing the inherent problem within characteristic instances. In their antithesis towards Rome and the Papist Church, the Theologians of Protestantism sought to establish relations with Orthodoxy. Following the first, isolated contacts, official correspondence took place (1570-1581) between Lutheran Theologians and the Ecumenical Patriarchate, which however, did not bring the result that the Protestants had looked forward to. That was when the inability to reach a dogmatic and ecclesiological agreement between the two parties became obvious. However, the dialogue was cut off, upon Calvinism's attempt to infiltrate the Orthodox East during the time of Patriarch Cyril Lucaris (1620-1638). The chasm between Orthodoxy and Calvinism was – among other things – confirmed in the 18th century by the Cephalonian Theologian Vikentios Damodos (1700-1754) with his critique of Calvin and Calvinism in his Dogmatic System. Presented herein is Damodos' scientific placement, which in a certain manner summarizes the Greek theological and ecclesiastic world's stance towards the second major branch of Protestantism. Damodos insists on the overthrow

79. Εἶναι ἐνδεικτικὸς ὁ ὑπότιτλος τοῦ παραπάνω «Διαγγέλματος»: «Πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ»!

of the fundamental Calvinist dogma of “predestination”. Nevertheless, the attempted Calvinist infiltration continued during the 19th century – within the bounds of the missionary campaigns by Calvinist groups in the Hellenic East – with the protestantising of the Orthodox Church as their perpetual goal. That, however, was not accomplished, on account of the collective rebuttal by the Clergy and the People, eventually followed by the development and cultivation of friendly relations at Leadership levels in the 20th century.